

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет бізнесу та права
Кафедра економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

Напрями економічного стимулювання раціонального природокористування
у регіоні (на матеріалах Волинської області)

спеціальність 051 Економіка

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма «Економіка»

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
Групи ЕКМ-21
ГЕРАСИМЧУК Ігор Ігорович

(підпис)

Керівник:
Д.е.н., професор
ШУБАЛИЙ Олександр Михайлович

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Кандидат економічних наук, доцент
Гарант освітньої програми:
Дзямулич М.І.

(підпис)

Луцьк – 2025 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра економіки

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 051 Економіка

Освітня програма: «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки
проф. Шубалий О.М.

« ___ » _____ 202__ р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ГЕРАСИМЧУК Ігор Ігорович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи

Напрями економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні (на матеріалах Волинської області)

Керівник роботи: Шубалий О.М.

затверджені наказом закладу вищої освіти від «15» квітня 2025 р. №220/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «08» грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи наукові і періодичні видання, посібники, монографії, підручники, законодавчі акти, методичні видання, регіональні доповіді, екологічні паспорти, інші дані Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА, статистичні дані Головного управління статистики у Волинській області згідно тематики роботи, а також джерела з мережі Інтернет у вільному доступі.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У РЕГІОНІ

ВИСНОВКИ. ДОДАТКИ. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу:

1. Принципи природокористування та їх значення

2. Методи раціонального природокористування

3. Аналіз зміни обсягів утворення та оброблення відходів у Волинській області

4. Динаміка капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища

5. Динаміка надходжень рентних платежів за використання природних ресурсів

6. Напрями забезпечення раціонального природокористування у Волинській області

7. Економічні інструменти стимулювання раціонального природокористування у регіоні

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>1 розділ</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		
<i>2 розділ</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		
<i>3 розділ</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		
<i>Висновки</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		

7. Дата видачі завдання «15» квітня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Обґрунтування теми</i>	<i>до 15.04.2025</i>	
2.	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	<i>до 01.05.2025</i>	
3.	<i>1 розділ</i>	<i>до 01.07.2025</i>	
4.	<i>2 розділ</i>	<i>до 15.10.2025</i>	
5.	<i>3 розділ</i>	<i>до 15.11.2025</i>	
6.	<i>Висновки</i>	<i>до 25.11.2025</i>	
7.	<i>Формування списку використаних джерел</i>	<i>до 27.12.2025</i>	
8.	<i>Формування додатків</i>	<i>до 02.12.2025</i>	
9.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	<i>до 05.12.2025</i>	
10.	<i>Нормоконтроль</i>	<i>до 07.12.2025</i>	
11.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	<i>до 08.12.2025</i>	
12.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	<i>до 09.12.2025</i>	

Здобувач вищої освіти

_____ (ГЕРАСИМЧУК І.І.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (ШУБАЛІЙ О.М.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Герасимчук І.І. Напрями економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні (на матеріалах Волинської області). – Кваліфікаційна робота магістра на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота магістра за спеціальністю 051 Економіка, освітня програма «Економіка». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Мета кваліфікаційної роботи магістра полягає в обґрунтуванні напрямів економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні на матеріалах Волинської області. Об'єктом дослідження є процес економічного стимулювання раціонального природокористування у Волинській області. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти вдосконалення економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні.

У першому розділі представлено сутність, мету та принципи економічного стимулювання раціонального природокористування; досліджено інструменти, методи та напрями економічного стимулювання раціонального природокористування; розглянуто роль держави у формуванні системи економічних стимулів раціонального природокористування в умовах війни. У другому розділі представлено загальну характеристику природно-ресурсного потенціалу регіону; проведено аналіз капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у регіоні; проведено оцінку ефективності функціонування економічного механізму природокористування у регіоні. У третьому розділі обґрунтовано пріоритетні напрямки економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні; запропоновано перспективні інструменти економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні.

Ключові слова: економічне стимулювання, раціональне природокористування, економічні інструменти, природні ресурси, регіон.

ANNOTATION

Gerasymchuk I.I. Directions of economic incentives for rational environmental use in the region (on materials of the Volyn region). – Manuscript.

Qualification work of master in the specialty 051 Economics, educational program "Economics". Lutsk National Technical University. Luck, 2025.

The aim of the master's thesis is to substantiate the directions of economic stimulation of rational nature management in the region based on the materials of the Volyn region. The object of the study is the process of economic stimulation of rational nature management in the Volyn region. The subject of the study is the theoretical, methodological and applied aspects of improving economic stimulation of rational nature management in the region.

The first chapter presents the essence, purpose and principles of economic incentives for rational nature management; examines the tools, methods and directions of economic incentives for rational nature management; and considers the role of the state in forming a system of economic incentives for rational nature management in wartime conditions. The second chapter presents a general description of the region's natural resource potential; analyses capital investments and current expenditures on environmental protection in the region; and assesses the effectiveness of the economic mechanism for natural resource use in the region. The third chapter substantiates the priority areas for economic incentives for rational nature management in the region and proposes promising instruments for economic incentives for rational nature management in the region.

Keywords: economic incentives, rational nature management, economic instruments, natural resources, region.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	12
1.1. Сутність, мета та принципи економічного стимулювання раціонального природокористування	12
1.2. Інструменти, методи та напрями економічного стимулювання раціонального природокористування	16
1.3. Роль держави у формуванні системи економічних стимулів раціонального природокористування в умовах війни	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	26
2.1. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу регіону	26
2.2. Аналіз капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у регіоні	34
2.3. Оцінка ефективності функціонування економічного механізму природокористування у регіоні	39
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У РЕГІОНІ	48
3.1. Основні проблеми і напрями забезпечення раціонального природокористування у Волинській обласні	48
3.2. Перспективні інструменти економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні	56
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасного розвитку суспільства проблема раціонального природокористування посідає провідне місце серед глобальних екологічних та економічних викликів. Зростання масштабів промислового виробництва, урбанізації, споживання енергії та природних ресурсів зумовлює посилення антропогенного навантаження на довкілля, що призводить до деградації екосистем, виснаження природного потенціалу й погіршення якості життя населення. У цих умовах особливої актуальності набуває формування ефективних механізмів управління природокористуванням, які поєднують економічні, соціальні та екологічні інтереси суспільства. Дослідженням раціонального природокористування займається ряд провідних вітчизняних вчених зокрема: Брановицький В. В., Веклич О.О., Голян В. А., Коробка Р. В., Шевченко Н. Ю., Бардась В. М., Гуцуляк Г. Д., Гуцуляк Ю. Г., Дронова О. Л., Запотоцький С. П., Іванченко В. А., Мединська Н. В., Марчук Ю. Ю., Касич А. О., Лур'є Д., Кирилюк О. В., Ковалів О. І., Ковалів О. І., Лазаренко В. І., Морозов О. Ф., Коробка Р. В., Лабенко О. М., Лабенко О., Лазаренко В. І., Леневиц О. І., Паньків З. П., Мошинський В. С., Міщук Г. Ю., Жиморук Р. В., Джоші О. І., Поліщук В. М., Поясник Г. В., Рожі Т. А., Саух П. Ю., Набок М. В., Скрипчук П. М., Чата Р. В., Скрипчук М. П., Хвесик М., Обиход Г., Омельченко А., Хрик В. М., Мазепа В. Г., Левандовська С. М., Ситник О. С., Кімейчук І. В., Чопко Х., Шаравара В.В., Любинський О.І., Шубалий О. М., Петруха С. В., Косінський П. М., Петруха Н. М. кожен з яких пропонує власне бачення, подальшого розвитку та ефективного використання природних ресурсів.

В той же час варто відмітити, що одним із найважливіших напрямів екологічної політики держави виступає економічне стимулювання раціонального природокористування, яке передбачає створення системи матеріальних і фінансових заохочень для суб'єктів господарювання з метою впровадження екологічно безпечних технологій, ощадливого використання

природних ресурсів та зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Система економічного стимулювання включає широкий спектр інструментів: податкові та кредитні пільги, дотації, екологічні субсидії, інвестиційні фонди, пільгове кредитування природоохоронних заходів, а також механізми плати за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів. Їх застосування сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності, формуванню ринку екологічних інновацій та розвитку «зеленої» економіки.

Таким чином, дослідження сутності, мети та принципів економічного стимулювання раціонального природокористування має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Воно дає змогу розробити ефективні механізми взаємодії між державою, бізнесом і суспільством, спрямовані на формування екологічно орієнтованої економіки, у якій охорона навколишнього середовища є невід'ємною умовою сталого розвитку та добробуту майбутніх поколінь.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи магістра полягає в обґрунтуванні напрямів економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні на матеріалах Волинської області. Для її досягнення виникає необхідність вирішення таких завдань:

- вивчити сутність, мету та принципи економічного стимулювання раціонального природокористування;
- дослідити інструменти, методи та напрями економічного стимулювання раціонального природокористування;
- розглянути роль держави у формуванні системи економічних стимулів раціонального природокористування в умовах війни;
- представити загальну характеристику природно-ресурсного потенціалу регіону;
- провести аналіз капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у регіоні;

- провести оцінку ефективності функціонування економічного механізму природокористування у регіоні;
- обґрунтувати пріоритетні напрямки економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні;
- запропонувати перспективні інструменти економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні.

Об'єктом дослідження є процес економічного стимулювання раціонального природокористування у Волинській області.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти вдосконалення економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що на основі вивчення теоретичних аспектів, проведення комплексного аналізу проблем регіонального значення можна запропонувати дієві заходи та інструменти економічного стимулювання раціонального природокористування на прикладі окремого регіону.

Методи дослідження. При написанні цієї дипломної роботи було використано окремі наукових підходи і методи: системний підхід – для обґрунтування напрямів забезпечення раціонального природокористування у регіоні; методи логічного узагальнення – для вивчення сутності, мети та принципів економічного стимулювання раціонального природокористування; аналізу та синтезу – для проведення аналізу капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у регіоні; індукції, дедукції – при представленні оцінки ефективності функціонування економічного механізму природокористування у регіоні; табличний і графічний аналіз – при побудові різних типів аналітичних таблиць і діаграм; програмно-цільовий метод – при обґрунтуванні перспективних інструментів економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі отримано ряд нових наукових результатів, зокрема:

удосконалено:

– систематизацію та змістовну інтерпретацію напрямів та інструментів економічного стимулювання раціонального природокористування у Волинській обласні;

дістали подальшого розвитку:

– методичний підхід до проведення аналізу та оцінки показників раціональності природокористування на регіональному рівні.

Інформаційною базою дослідження стали: наукові і періодичні видання, посібники, монографії, підручники, законодавчі акти, методичні видання, регіональні доповіді, екологічні паспорти, інші дані Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА, статистичні дані Головного управління статистики у Волинській області згідно тематики роботи, а також джерела з мережі Інтернет у вільному доступі.

Практичне значення одержаних результатів. Підходи до аналізу, оцінки, а також пропозиції щодо вдосконалення системи економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні можуть бути використані Управлінням екології та природних ресурсів Волинської ОДА.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота магістра є самостійно виконаною науковою працею, відповідно до мети і завдань якої сформовано теоретико-методологічні засади, висновки і пропозиції щодо вдосконалення економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні. Під час виконання кваліфікаційної роботи магістра було використано інструменти штучного інтелекту для редагування та форматування тексту при дослідженні теоретичних аспектів, а також пропозицій щодо вдосконалення системи економічного стимулювання раціонального природокористування виключно як допоміжний засіб для пошуку ідей, уточнення формулювань та опрацювання літератури. Усі твердження, висновки та результати дослідження належать автору та ґрунтуються на власному аналізі, а отримані результати від генеративного ШІ були перевірені на достовірність та відповідність академічній доброчесності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були апробовані на XI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції

«Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами»
(м. Луцьк, 05 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні теоретико-методологічні положення і практичні результати дослідження викладені в 1 тезах доповідей конференції загальним обсягом 0,1 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладений на 67 сторінках комп'ютерного тексту, в тому числі 17 рисунків та 4 таблиці. Список використаних джерел складається з 38 найменувань і представлений на 5 сторінках. Робота містить 2 додатки, викладених на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1.1. Сутність, мета та принципи економічного стимулювання раціонального природокористування

Природокористування є комплексною системою взаємодії суспільства і природи, що охоплює процеси раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів з метою задоволення потреб людини й забезпечення сталого розвитку. У науковому розумінні сутність природокористування полягає в цілеспрямованій діяльності людини щодо освоєння природного середовища, перетворення його компонентів у матеріальні блага та підтримання екологічної рівноваги.

Природокористування виступає важливою складовою економічної системи, оскільки забезпечує виробничу базу для функціонування господарства, водночас вимагаючи раціонального ставлення до природних ресурсів. Воно поєднує економічні, екологічні, соціальні та правові аспекти, спрямовані на ефективне управління природними благами.

На думку О. Дронової «природокористування – це людська діяльність щодо використання сил і ресурсів природи з метою виробництва матеріальних благ і різних послуг, тобто як всезагальний процес праці. У такому розумінні природокористування рівнозначне використанню» [5].

Інші дослідники «Природокористування – це використання властивостей навколишнього природного середовища для задоволення економічних, екологічних, оздоровчих, лікувальних, культурних, естетичних та інших потреб людини» [10].

В. Іванченко розглядає природокористування як «загальний процес взаємодії суспільства з природою, головним завданням якого є формування основних принципів здійснення різних видів діяльності– як безпосереднього

використання природних ресурсів, так і будь – якого іншого впливу на довкілля» [6].

На думку В. Шаравара «природокористування являє собою діяльність, пов'язану з використанням природно – ресурсного потенціалу та охороною навколишнього природного середовища» [28].

Основними елементами системи природокористування є використання природних ресурсів (земельних, водних, лісових, мінеральних, біологічних тощо), відтворення та охорона природних компонентів; регулювання взаємодії між господарською діяльністю людини і природним середовищем.

Таким чином, сутність природокористування полягає у забезпеченні гармонійного співіснування суспільства і природи, коли задоволення економічних потреб не призводить до деградації навколишнього середовища, а сприяє збереженню природного потенціалу для нинішніх і майбутніх поколінь. Економічне стимулювання є важливим інструментом впливу на господарську діяльність суб'єктів економіки з метою підвищення їхньої ефективності, раціонального використання ресурсів і забезпечення сталого розвитку. У науковій літературі економічне стимулювання розглядається як сукупність методів, важелів та інструментів матеріального і нематеріального впливу, що спонукають економічних агентів до досягнення певних соціально– економічних цілей. Його сутність полягає у створенні економічних умов, за яких вигідно діяти у напрямі, що відповідає інтересам суспільства, держави та окремого підприємства.

Метою економічного стимулювання є активізація господарської діяльності, підвищення продуктивності праці, забезпечення ефективного використання природних, трудових та фінансових ресурсів, а також формування мотивації до інновацій, підвищення якості продукції та зростання конкурентоспроможності. У широкому розумінні мета економічного стимулювання полягає у гармонізації приватних і суспільних інтересів, створенні умов для збалансованого соціально-економічного розвитку.

В умовах воєнного стану питання ефективного природокористування набуває особливого значення, адже збройні конфлікти призводять до значних екологічних збитків - забруднення земель, води й повітря, руйнування природних екосистем, знищення сільськогосподарських угідь та інфраструктури. У таких обставинах раціональне використання природних ресурсів стає не лише екологічним, а й стратегічним завданням держави.

Ефективне природокористування під час війни передбачає пріоритетне збереження та відновлення найважливіших ресурсі: водних, земельних, лісових, енергетичних; мінімізацію втрат природного потенціалу; контроль за станом довкілля у зонах бойових дій; а також впровадження заходів екологічної безпеки під час відбудови територій.

«Крім того, важливою складовою є екологічний моніторинг та оцінка завданої шкоди для подальшого планування відновлювальних робіт. Таким чином, ефективне природокористування в умовах війни полягає у поєднанні воєнно-економічних потреб із захистом навколишнього середовища, що забезпечує основу для екологічно безпечного відновлення країни після завершення бойових дій» [15].

В сучасній науковій літературі виділяють ряд принципів раціонального природокористування (табл. 1.1), які становлять основу раціональної взаємодії суспільства з природним середовищем. Вони визначають правила, підходи та напрями діяльності людини, спрямовані на забезпечення збалансованого використання природних ресурсів, збереження екологічної рівноваги та відтворення природного потенціалу. Дотримання цих принципів є необхідною умовою сталого розвитку, адже саме вони дозволяють поєднати економічні потреби людства з екологічною безпекою та відповідальністю перед майбутніми поколіннями.

У сучасних умовах господарювання принципи природокористування набувають особливої актуальності, адже зростання масштабів виробництва, урбанізації та техногенного навантаження на довкілля вимагає більш раціонального й відповідального підходу до використання природних ресурсів.

Основою сучасного природокористування є поєднання економічної ефективності з екологічною безпекою, дотримання балансу між задоволенням потреб суспільства та збереженням природного середовища.

Таблиця 1.1. Принципи природокористування та їх значення

Принцип	Трактування
Принцип цілеспрямованості	стимулювання повинно бути орієнтованим на досягнення конкретних економічних та соціальних результатів
Принцип економічної зацікавленості	забезпечення прямої залежності між результатами діяльності суб'єктів господарювання та рівнем отриманих стимулів
Принцип справедливості та еквівалентності	винагорода має відповідати трудовому внеску, ефективності діяльності та досягнутим результатам
Принцип комплексності	поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів, використання фінансових, податкових, інвестиційних та організаційно– управлінських важелів
Принцип гнучкості	здатність системи стимулювання адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища
Принцип сталості	стимулювання має бути довгостроковим і послідовним, спрямованим на формування стабільних мотиваційних орієнтирів

Примітка. Згруповано автором за джерелами [1, 14, 17].

Загалом, ці принципи орієнтовані на сталий розвиток, відтворення природних ресурсів, запобігання забрудненню, екологізацію виробництва та впровадження інноваційних технологій, що мінімізують шкідливий вплив на природу. Таким чином, у сучасних умовах господарювання природокористування розглядається не лише як економічна діяльність, а як комплексна система взаємодії людини й природи, заснована на науково обґрунтованих, правових і морально– етичних засадах.

1.2. Інструменти, методи та напрями економічного стимулювання раціонального природокористування

Економічні інструменти є важливим засобом регулювання природокористування, адже вони стимулюють суб'єктів господарювання до раціонального використання природних ресурсів, зменшення забруднення довкілля та впровадження екологічно безпечних технологій. «У сучасній системі екологічного управління економічні інструменти можна класифікувати за кількома основними групами.

Платежі за використання природних ресурсів включають плату за користування землею, водою, надрами, лісовими та іншими ресурсами. Такі платежі спрямовані на забезпечення відшкодування вартості використаних природних благ і стимулювання їх економічного споживання.

Платежі за забруднення навколишнього середовища. Це збори, які сплачуються підприємствами за викиди забруднювальних речовин у повітря, воду чи ґрунт, розміщення відходів тощо. Мета таких платежів – спонукати користувачів природними ресурсами до зниження рівня шкідливих впливів.

Економічні стимули (пільги та субсидії) де держава може надавати податкові пільги, дотації або субсидії підприємствам, які впроваджують екологічно чисті технології, проводять заходи з відновлення довкілля або утилізації відходів. Це сприяє розвитку екологічно орієнтованого бізнесу» [23].

Розглядаючи екологічні штрафи та санкції варто зауважити, що вони застосовуються до суб'єктів господарювання у випадках порушення природоохоронного законодавства. Такі санкції виконують не лише каральну, а й превентивну функцію, спонукаючи до дотримання екологічних норм.

Екологічне страхування передбачає створення страхових механізмів для покриття можливих збитків, завданих довкіллю внаслідок господарської діяльності. Це дозволяє зменшити фінансові ризики підприємств і забезпечити відшкодування шкоди природі.

До ринкових механізмів торгівлі правами на забруднення та викиди належить система «екологічних квот» або «ліцензій на викиди», що дозволяє обмежити загальний рівень забруднення, водночас надаючи підприємствам можливість торгувати надлишковими квотами. Такий підхід поєднує економічну вигоду з екологічною відповідальністю.

Екологічне інвестування та кредитування передбачає спрямування коштів на природоохоронні заходи, розвиток відновлюваної енергетики, очищення води й повітря, переробку відходів. Екологічні кредити надаються на пільгових умовах для підтримки сталого розвитку.

Таким чином, система економічних інструментів впливу на природокористувачів охоплює як стимулюючі, так і обмежувальні заходи, метою яких є досягнення балансу між економічними інтересами та збереженням природного середовища.

В науковій літературі виділяють ряд методів раціонального природокористування (рис.1.1), що охоплюють економічні, адміністративно-правові, технічні та соціально-освітні засоби впливу. Кожен із них відіграє важливу роль у формуванні ефективної системи управління природними ресурсами.

Як зазначає О. Веклич «економічні інструменти формують матеріальну зацікавленість у зниженні негативного впливу на навколишнє середовище» [2].

Як бачимо раціональне природокористування включає в себе не лише сукупність заходів із використання та охорони природних ресурсів, а й розглядається як цілісна система управління природним середовищем, що базується на поєднанні економічних, правових, технічних і соціальних механізмів. Його реалізація потребує активної участі держави, бізнесу та громадськості, а також науково обґрунтованого підходу до планування господарської діяльності. Застосування сучасних методів природокористування є ключем до екологічної безпеки, енергетичної незалежності та сталого розвитку України.

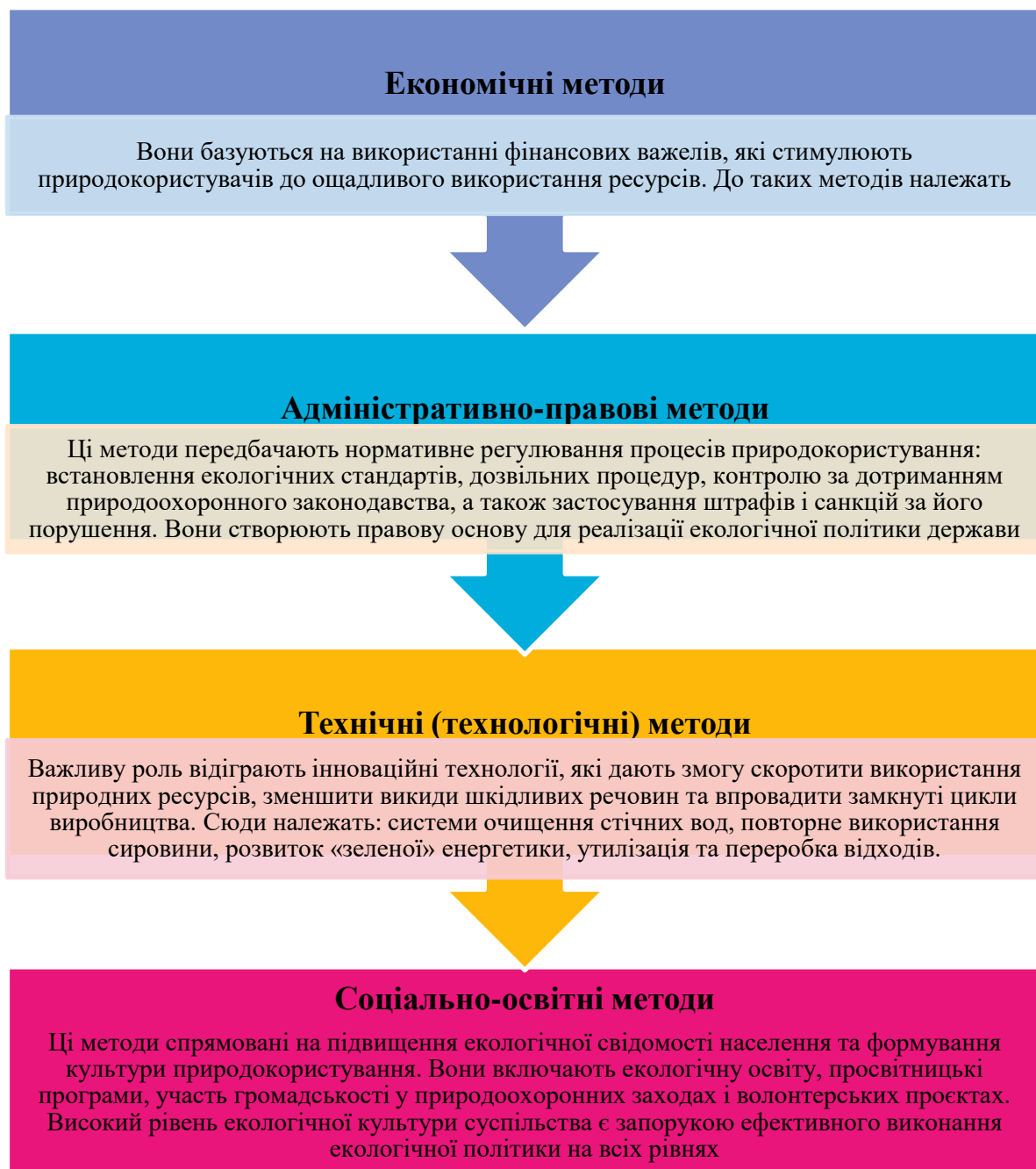

Рис. 1.1. Методи раціонального природокористування (згруповано автором за джерелом за джерелом [13])

В той же час сфера природокористування є багатогранною, тому окрім економічного аспекту, можна розглядати й інші важливі напрями, які охоплюють екологічні, соціальні, правові, науково-технічні та управлінські складові.

«Варто виділити економічний напрям, який передбачає розроблення та впровадження економічних механізмів регулювання природокористування

плату за ресурси, екологічні податки, стимули для впровадження «зелених» технологій, фінансування природоохоронних заходів тощо» [25].

Розглядаючи екологічний напрям необхідно звернути увагу на те, що він спрямований на збереження екосистем, біорізноманіття, забезпечення екологічної рівноваги та зменшення антропогенного навантаження. Включає охорону земель, вод, лісів, атмосферного повітря та відтворення природних ресурсів.

В основі правового напрямку покладено розроблення та вдосконалення системи екологічного законодавства, нормативів і стандартів природокористування, контроль за їх дотриманням, відповідальність за порушення природоохоронних вимог.

Організаційно-управлінський напрям охоплює створення ефективної системи управління природними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях, координацію дій між органами влади, бізнесом і громадськістю, а також розвиток екологічного моніторингу.

Науково - технічний напрям безпосередньо пов'язаний із впровадженням інноваційних технологій, що забезпечують раціональне використання природних ресурсів, зменшення відходів, енергоефективність, розвиток відновлюваної енергетики й «зеленої» промисловості.

В той же час соціальний напрям передбачає формування екологічної свідомості населення, розвиток екологічної освіти, залучення громад до участі у вирішенні природоохоронних питань, підвищення рівня культури природокористування.

«Розглядаючи регіональний (територіальний) напрям необхідно звернути увагу на те, що він орієнтований на раціональне використання природного потенціалу конкретних регіонів з урахуванням їхніх екологічних, економічних та соціальних особливостей.

В нинішніх умовах господарювання досить важливого значення набуває міжнародний напрям, який охоплює співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями у сфері охорони довкілля, виконання

міжнародних екологічних угод, участь у програмах сталого розвитку та «зеленого» переходу» [17].

Нажаль всі природні ресурси мають здатність вичерпуватися і тому досить важливим є відновлювальний напрям, який спрямований на відновлення деградованих територій, рекультивацію земель, очищення водних об'єктів, ліквідацію наслідків техногенних і воєнних руйнувань довкілля.

Таким чином, природокористування це досить комплексна система, де кожен напрям відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку, гармонійного співіснування суспільства і природи, особливо в умовах сучасних екологічних та економічних викликів.

1.3. Роль держави у формуванні системи економічних стимулів раціонального природокористування в умовах війни

Держава відіграє провідну роль у формуванні та реалізації системи економічних стимулів, спрямованих на забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. Саме вона визначає стратегічні напрями екологічної політики, створює правові, фінансові й організаційні передумови для ефективного використання природних ресурсів.

Основним завданням держави є розроблення економічного механізму екологічного управління, який поєднує інтереси економіки й екології. Це включає встановлення платежів за користування природними ресурсами, податків за забруднення довкілля, систему екологічних пільг, дотацій, субсидій і пільгового кредитування підприємств, що впроваджують ресурсозберігаючі та природоохоронні технології.

«Важливим напрямом державної діяльності є створення сприятливих умов для розвитку «зеленої» економіки– підтримка інвестицій у відновлювану енергетику, переробку відходів, екологічно чисте виробництво. Через бюджетну та податкову політику держава може стимулювати підприємства до

зниження рівня шкідливих викидів, підвищення енергоефективності й раціонального використання ресурсів» [19].

У сучасних умовах господарювання, особливо в період післявоєнного відновлення економіки, роль держави у стимулюванні раціонального природокористування набуває ще більшого значення. Від ефективності державної екологічної політики залежить не лише стан природного середовища, а й конкурентоспроможність національної економіки, рівень добробуту населення та міжнародний імідж країни.

«Держава виступає ініціатором і координатором «зелених» реформ, спрямованих на інтеграцію екологічних пріоритетів у всі сфери економічної діяльності– промисловість, сільське господарство, енергетику, транспорт тощо. З цією метою розробляються національні програми сталого розвитку, екологічного відновлення територій, зменшення викидів парникових газів, охорони водних і земельних ресурсів» [21].

Крім того, держава здійснює контроль і моніторинг ефективності використання природних ресурсів, координує діяльність органів влади, бізнесу та громадськості у сфері екологічного управління, а також забезпечує виконання міжнародних екологічних зобов'язань.

Основні напрями діяльності держави щодо раціонального природокористування представлено на рисунку 1.2.

Нажаль військові конфлікти справляють потужний деструктивний вплив на природне середовище, порушуючи екологічну рівновагу та завдаючи значних збитків усім компонентам біосфери. Війна є одним із наймасштабніших антропогенних чинників деградації довкілля, адже її наслідки охоплюють як безпосередні руйнування природних об'єктів, так і довготривалі процеси забруднення, виснаження ресурсів і втрати екосистемної стійкості.

Одним із найгостріших екологічних наслідків є забруднення атмосферного повітря. Вибухи, пожежі на промислових підприємствах, нафтобазах і транспортних об'єктах супроводжуються викидом у повітря великої кількості

токсичних речовин: оксидів азоту, сірки, вуглецю, важких металів, канцерогенів і продуктів горіння палива. Ці сполуки не лише погіршують якість повітря, а й спричиняють кислотні опади, які негативно впливають на ґрунти та водні об'єкти.

Рис. 1.2. Напрями діяльності держави щодо стимулювання раціонального природокористування (побудовано автором за джерелом [31])

Суттєвої шкоди зазнає і ґрунтовий покрив. Внаслідок бойових дій відбувається механічне руйнування ґрунтів, їх забруднення вибуховими речовинами, паливно-мастильними матеріалами, важкими металами та уламками техніки. На забруднених територіях різко знижується родючість, спостерігається втрата біологічної активності ґрунтів, що унеможливорює ведення сільського господарства протягом тривалого часу.

Важливим екологічним аспектом є забруднення водних ресурсів, яке відбувається через руйнування гідротехнічних споруд, систем водопостачання та каналізації, потрапляння у водойми нафтопродуктів, хімікатів і важких металів призводять до погіршення якості поверхневих і підземних вод. У багатьох регіонах формується загроза для питного водопостачання та водних екосистем.

Особливу небезпеку становить ураження флори та фауни. Війна спричиняє масову загибель тварин, знищення місць їх проживання, порушення міграційних шляхів і руйнування природних ландшафтів. Лісові пожежі, що часто виникають у зоні бойових дій, ведуть до втрати біорізноманіття та деградації природних екосистем.

Не менш серйозним є вплив війни на ландшафтну структуру територій. Важка техніка змінюють рельєф місцевості, спричиняють ерозійні процеси, утворення воронки, техногенних пустель і забруднених зон. Ці зміни можуть мати тривалий, інколи незворотний характер.

Таким чином, війна є багатофакторним джерелом екологічної небезпеки. Вона не лише знищує природні ресурси, але й порушує основні механізми саморегуляції екосистем, ускладнюючи їхнє природне відновлення. Для мінімізації цих наслідків необхідне системне державне управління, спрямоване на екологічний моніторинг, оцінку збитків і реалізацію програм екологічного відновлення, а також залучення міжнародної підтримки для ліквідації екологічних наслідків війни.

Варто приділити також увагу нормативно-правовому забезпеченню екологічної безпеки де на державному рівні повинні розроблятися та вдосконалюватися законодавчі акти, що регулюють використання природних ресурсів під час воєнних дій і після них. Зокрема, це стосується відновлення пошкоджених екосистем, контролю за використанням земель у прифронтових зонах, охорони водних об'єктів і лісових масивів. Приймаються спеціальні державні програми з екологічного відновлення територій, забруднених унаслідок бойових дій.

«Державний екологічний моніторинг і облік збитків є одним із ключових елементів є проведення моніторингу стану довкілля та фіксація екологічних втрат, завданих війною. Це дозволяє оцінити масштаби шкоди, визначити пріоритетні напрями для відновлення природних ресурсів і підготувати основу для міжнародних позовів щодо компенсації екологічних збитків» [12].

Необхідно також на державному рівні розробити економічне стимулювання та підтримку екологічного відновлення через запроваджує пільг, субсидій, податкових знижок та грантів для підприємств і громад, які займаються відновленням довкілля, рекультивацією земель, розмінуванням, очищенням водойм або впровадженням екологічно чистих технологій. Такі заходи сприятимуть залученню інвестицій у відбудову природного потенціалу країни. Держава має контролювати, щоб використання земель, води, лісів, корисних копалин не призводило до незворотних втрат. Особлива увага повинна приділятися запобіганню несанкціонованому видобутку ресурсів, незаконним вирубкам і забрудненню територій військовими відходами.

«Також на державному рівні потрібно формувати довгострокові програми з екологічної реабілітації територій, що зазнали руйнувань. Що має включати проведення лісовідновлення, очищення водойм, рекультивацію земель, відновлення родючості ґрунтів і створення системи сталого природокористування на відновлених землях» [24].

В той же час у воєнний період важливо налагоджувати партнерство з міжнародними екологічними організаціями, фондами та програмами для

залучення фінансової, технічної та експертної допомоги. Держава має представляти екологічні інтереси країни на міжнародній арені, зокрема у процесі отримання репарацій за екологічні збитки, завдані агресією.

Важливу роль відіграє інформаційно– освітня та просвітницька діяльність, яка повинна забезпечити інформування населення про екологічні наслідки війни, методи безпечного поводження з небезпечними відходами, а також розвивати екологічну освіту як основу для свідомого відновлення довкілля.

Отже, роль держави полягає не лише в регулюванні та контролі, а й у створенні стимулюючого середовища, де екологічно відповідальна поведінка стає економічно вигідною. Саме завдяки державній підтримці система економічних стимулів набуває комплексного характеру, сприяючи переходу до сталого розвитку та підвищенню екологічної безпеки країни.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу регіону

Волинська область репрезентує адміністративно-територіальну одиницю, розміщену у північно-західній частині України. Її загальна площа становить 20,1 тис. км², що еквівалентно 3,3% від сукупної території нашої держави.

Волинська область віднесена до регіонів із відносно збереженими природно-територіальними комплексами (геосистемами), однак спостерігається суттєва диференціація їх освоєності. Найбільш трансформовані ландшафти притаманні південній лісостеповій частині.

Основні фізико-географічні особливості ландшафтів Волинського Полісся детерміновані:

- наявністю крейдових порід у геологічній структурі;
- рівнинністю рельєфу та значним розвитком льодовикових форм та карстових процесів;
- високим заляганням ґрунтових вод, що зумовлює перезволоженість і заболоченість територій;
- високими показниками густини річкової мережі та заозереності;
- широким розповсюдженням долинних ландшафтів.

Природні ландшафти Волинського Полісся піддавалися тривалій антропогенній трансформації. Інтенсифікація цих процесів розпочалася у 60-х роках ХХ століття внаслідок активного розвитку промислового комплексу, розширення транспортної інфраструктури, меліоративних робіт (осушення поліських ґрунтів) та екстенсивного сільськогосподарського землекористування. Лісогосподарська діяльність, включаючи рубки головного користування та створення штучних лісонасаджень, ініціювала зміни

мікроклімату ландшафтних систем та їхнього фауністичного і флористичного складу.

Згідно з природними умовами, область поділяється на три зони: північнополіську, південнополіську і лісостепову, з чітким виділенням поліського та лісостепоного типів ландшафтів.

На території Волинської області функціонує 157 водотоків. Через північну та західну частини області проходить головний європейський вододіл, що розмежовує басейни Чорного (річки Прип'ять, Стир, Стохід, Турія) та Балтійського морів (Західний Буг). Річкова мережа характеризується мішаним типом живлення з домінуванням снігового компоненту (60-70%). Внаслідок великомасштабних осушувальних робіт значна кількість річок чи їхніх сегментів втратила первісну морфологію і трансформувалася у магістральні канали. Область містить 263 озера, переважно карстового генезису (Шацькі, Згоранські, Кримнівські групи озер), а також об'єкти заплавного типу (долина річки Прип'ять).

Земельний фонд області складає 2014,4 тис. га і має сприятливу структуру розподілу земельних угідь. Мінерально-сировинний потенціал включає 18 видів корисних копалин. Серед них 12 видів класифікуються як корисні копалини загальнодержавного значення: вугілля, природний газ, гелій, торф, германій, скляний пісок, підземні прісні та мінеральні води, торф'яна грязь, цементна сировина, мідь і фосфорити. Загальна площа лісового фонду сягає близько 702 тис. га (34% території). Площа болотних угідь становить 152,7 тис. га (7,6%). Території природно-заповідного фонду включають 400 об'єктів із загальною площею 220,8 тис га.

Волинська область традиційно характеризується відносно низькими показниками антропогенного навантаження у формі викидів, скидів і утворення відходів, а також значною кількістю добре збережених ландшафтів та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Проте, протягом останніх років відзначається тенденція до погіршення якості довкілля та санітарного стану

територій, що корелює зі збільшенням навантаження від пересувних і стаціонарних джерел.

Спостережувані перевищення концентрацій забруднюючих речовин асоційовані з емісіями від стаціонарних джерел. Найвища щільність викидів від цих джерел фіксується у чотирьох урбанізованих центрах області: Луцьку, Ковелі, Нововолинську та Володимирі.

Основними забруднювачами повітряного басейну є суб'єкти господарювання, що провадять діяльність у секторах добувної та переробної промисловості, сільського, лісового та рибного господарства, а також у сфері постачання електроенергії, газу, пари та конденсованого повітря. Значний внесок також належить галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської доставки. Сумарна частка емісій від цих секторів перевищує 89% загальнообласних викидів.

Для оптимізації екологічної ситуації в частині транспортного забруднення атмосферного повітря м. Луцька здійснюються заходи, спрямовані на удосконалення пропускнуої здатності вулично-транспортної мережі шляхом винесення транспортних потоків за межі житлових зон та міста. Додатковою мірою є заміна рухомого складу муніципального автотранспорту на моделі, що відповідають вищим екологічним стандартам.

Оцінка стану забруднення природного середовища реалізується Комплексною лабораторією у складі Волинського обласного центру з гідрометеорології на трьох постах спостережень забруднення (ПСЗ). Також, в рамках програми вивчення транскордонного забруднення, моніторинг проводиться на метеостанції Світязь Шацького району.

Стан забезпеченості природними ресурсами Волинської області відображає структура земельного фонду (рис. 2.1).

Сільськогосподарські угіддя є найбільшими питомою вагою (51,4%), займаючи більше половини загальної площі земельного фонду. Домінування сільськогосподарських угідь свідчить про високий аграрний потенціал регіону та його значну роль у продовольчому забезпеченні. Однак така велика частка

вимагає постійного контролю за станом ґрунтів та впровадження заходів з раціонального землекористування для запобігання деградації.

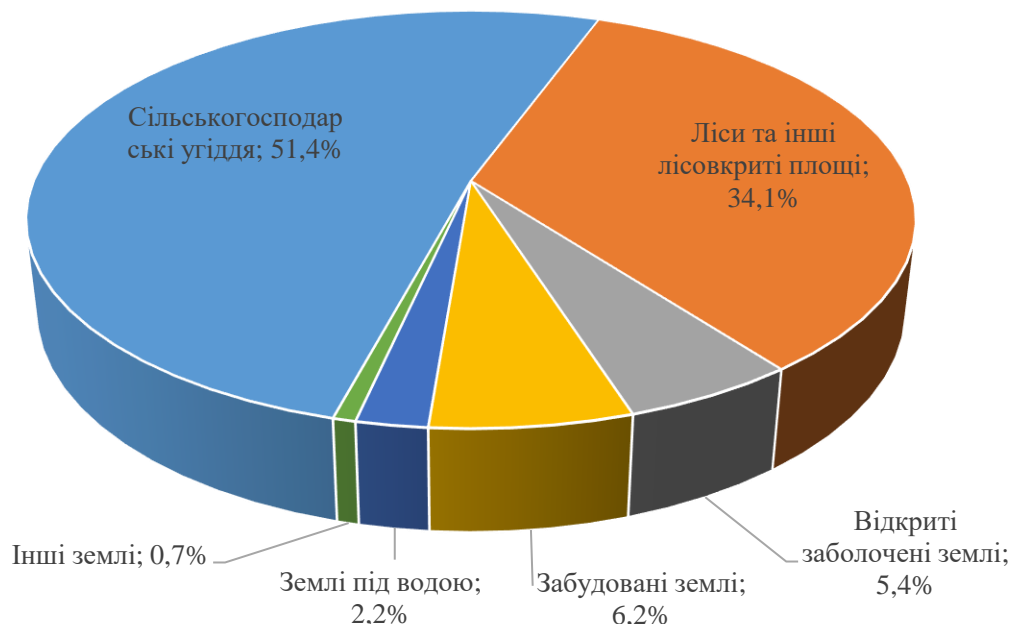

Рис. 2.1. Структура земельного фонду Волинської області (побудовано автором за даними Додатку А та Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру; на 1 січня 2020 року [32])

Ліси та інші лісовкриті площі становлять 34,1%. Значна частка лісових масивів є характерною особливістю Волині, що підтверджує її належність до зони Полісся. Цей показник вказує на високий рівень екологічної стійкості регіону та його важливе значення у формуванні водного балансу, збереженні біорізноманіття та абсорбції вуглецю.

Забудовані землі (6,2%) відображають площу, зайняту населеними пунктами, промисловою та іншою інфраструктурою. Ця величина корелює з рівнем урбанізації та інтенсивністю господарської діяльності.

Відкриті та заболочені землі (5,4%) є часткою заболочених територій і є типовою для Поліської природної зони. Ці землі мають високе значення для гідрологічного режиму та збереження унікальних екосистем.

Землі під водою (2,2%) охоплюють водні об'єкти (річки, озера, водосховища) і підкреслює наявність значних водних ресурсів, які є критично важливими для господарської та екологічної діяльності.

Надалі вивчимо динаміку основних показників впливу антропогенної діяльності людини на стан навколишнього природного середовища у Волинській області.

Насамперед вивчено динаміку кількості викидів забруднюючих речовин і парникових газів (рис. 2.2).

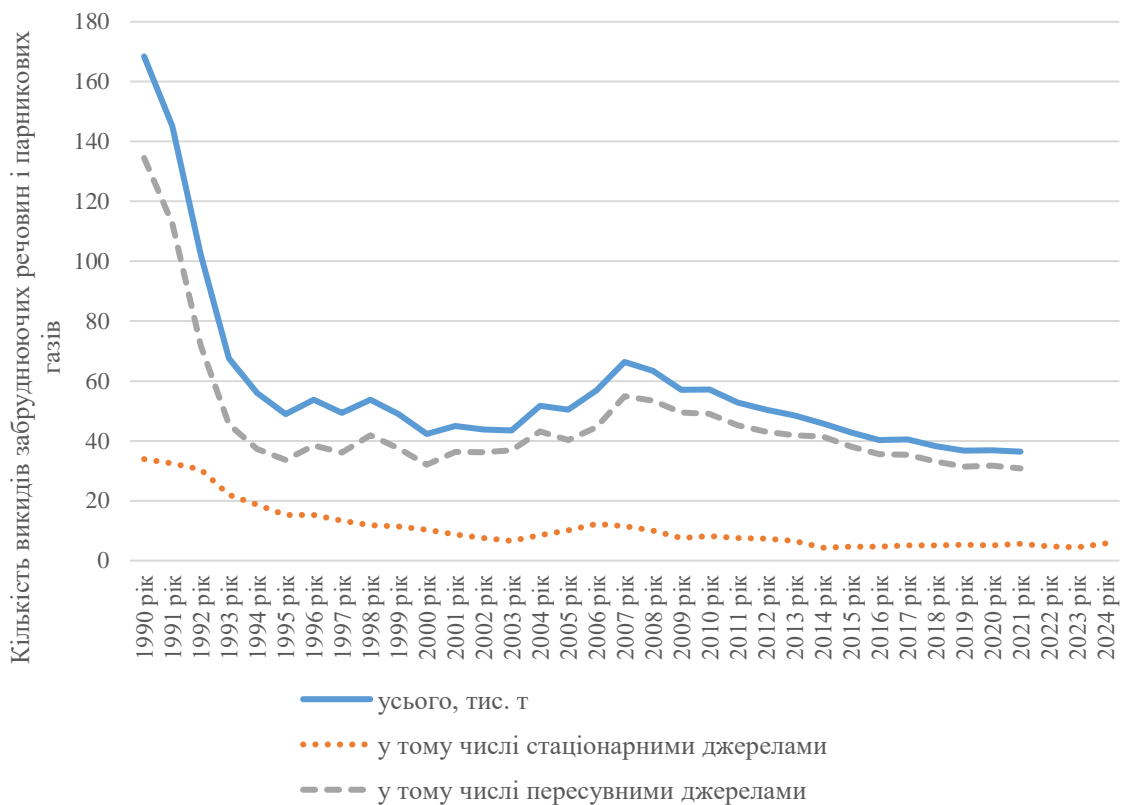

Рис. 2.2. Динаміка кількості викидів забруднюючих речовин і парникових газів у Волинській області за 1990-2024 рр., тис. тонн (побудовано автором за даними [32-38])

Бачимо, що після 2009 року фіксується тенденція до повільного, але стійкого зниження загальної кількості викидів. Загальна кількість викидів знижується приблизно з 60 тис. тонн у 2009 році до рівня близько 35–40 тис. тонн у 2021–2024 роках. Зниження пов'язане з впровадженням більш

екологічних стандартів для транспортних засобів, модернізацією деяких промислових об'єктів та/або зміною структури економіки регіону.

Динаміка викидів у Волинській області відображає типові для України структурні трансформації економіки. Головним екологічним викликом для регіону є забруднення від пересувних джерел, які від середини 1990-х років і до кінця періоду залишаються основним генератором викидів, що вимагає розробки та впровадження ефективних стратегій управління транспортним сектором та його екологічною складовою.

Надалі проведено Аналіз зміни обсягів утворення та оброблення відходів у Волинській області (рис. 2.3).

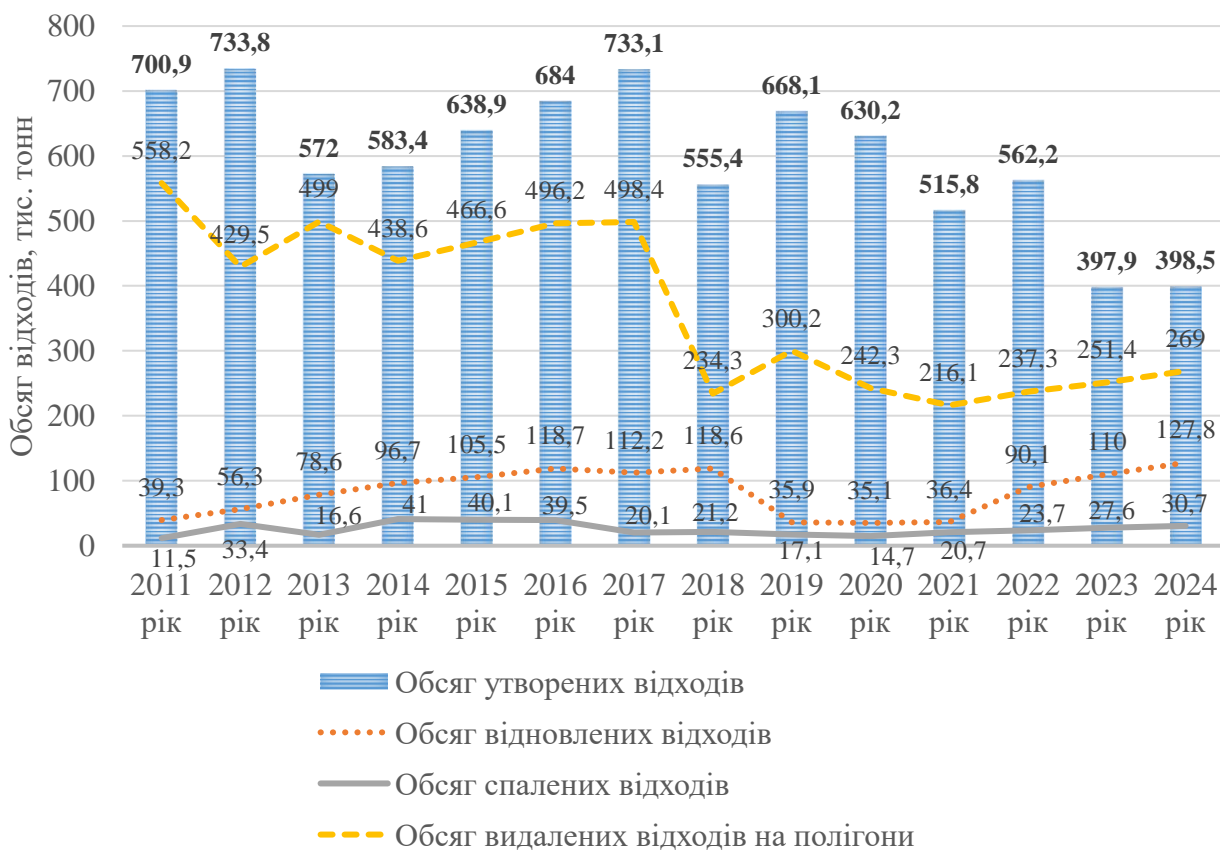

Рис. 2.3. Аналіз зміни обсягів утворення та оброблення відходів у Волинській області за 2011-2024 роки (побудовано автором за даними [32-38])

Початковий період (2011–2012 рр.) характеризувався високими показниками утворення відходів (700,9 тис. т та 733,8 тис. т відповідно), що відображає високу інтенсивність економічної діяльності. У 2013–2015 роках спостерігалось певне зниження (до 572–638,9 тис. т), після чого у 2016–2017

роках відбувся рецидив зростання, досягнувши локального максимуму у 733,1 тис. т (2017 рік). Після 2017 року фіксується стійка тенденція до скорочення обсягів утворення, знижуючись до 397,9 тис. т у 2023 році, що є найнижчим показником за весь період. Ця динаміка може бути пояснена як зміною економічної структури, так і наслідками зовнішніх чинників.

Видалення відходів на полігони є домінуючим серед усіх методів поводження з відходами, що підтверджує орієнтацію регіону на екстенсивний метод – захоронення. Обсяги видалення на полігони були надзвичайно високими на початку періоду (558,2 тис. т у 2011 р.) та під час локального зростання утворення відходів (498,4 тис. т у 2017 р.). У 2019–2021 роках зафіксовано помітне скорочення обсягів захоронення, що може свідчити про тимчасове посилення заходів з утилізації або значне зниження утворення відходів, особливо промислових. У 2023–2024 роках обсяг видалення залишається значним (251,4 тис. т та 269 тис. т відповідно), що підтверджує критичну залежність регіону від полігонного захоронення.

Аналіз демонструє, що поводження з відходами у Волинській області характеризується домінуванням захоронення як основного методу, незважаючи на загальне скорочення обсягів утворення відходів після 2017 року. Низькі показники відновлення та спалення свідчать про недостатній розвиток інфраструктури для ресурсно-орієнтованого оброблення відходів, що вимагає впровадження ефективних стратегій переходу до принципів циркулярної економіки.

Надалі детальніше вивчено показники утворення та оброблення відходів по районах Волинської області у 2024 році (рис. 2.4). Видалення на полігони є домінуючим методом утилізації в усіх районах, що підтверджує критичну залежність регіону від захоронення. У Луцькому (109 371,5 тонн), Володимирському (112 897,4 тонн) та Ковельському (37 604,9 тонн) районах обсяги захоронення є найбільшими. Примітно, що у Володимирському районі обсяг видалення перевищує обсяг утворення, що може вказувати на транскордонне переміщення відходів з інших територій або накопичених за попередні періоди.

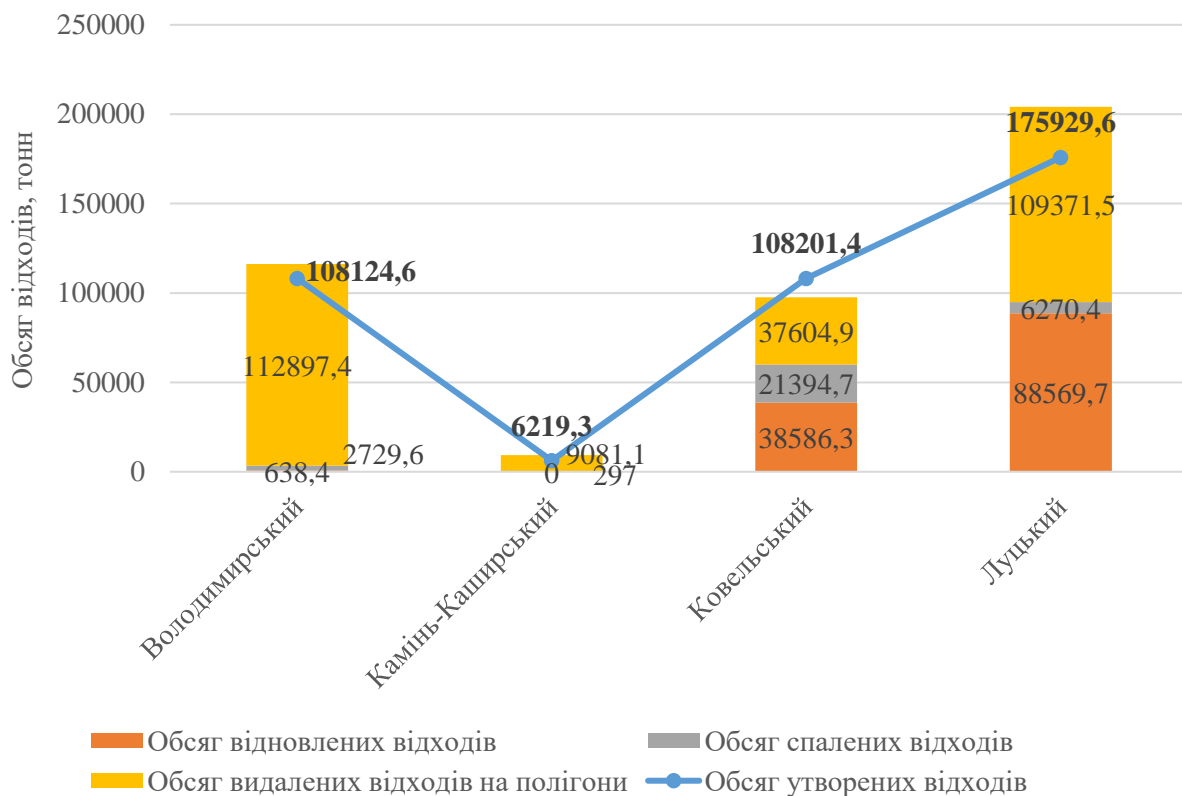

Рис. 2.4. Утворення та оброблення відходів по районах Волинської області у 2024 році, тонн (побудовано автором за даними [32-38])

Обсяг відновлених відходів (помаранчеві стовпці) найбільший у Луцькому районі (88 569,7 тонн), що відображає концентрацію сортувальних та переробних потужностей поблизу найбільшого ринку. Обсяг спалених відходів (сірі стовпці) є мінімальним в усіх районах, досягаючи лише 21 394,7 тонн у Ковельському та 6 270,4 тонн у Луцькому районах. Володимирський та Камінь-Каширський райони не демонструють значних обсягів спалення. Це свідчить про слабкий розвиток інфраструктури для енергетичної утилізації відходів.

Отже, дані за 2024 рік підтверджують, що Луцький район є ключовим центром генерації та переробки відходів. Однак, незважаючи на значні обсяги відновлення в Луцькому та Ковельському районах, пріоритетним методом поводження залишається полігонне захоронення. Це вказує на необхідність структурної реформи системи управління відходами з метою зменшення частки захоронення та інтенсифікації ресурсно-орієнтованих методів оброблення відповідно до принципів циркулярної економіки.

2.2. Аналіз капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у регіоні

Наступний етап аналізу передбачає детальніше вивчення динаміки сум капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у Волинській області.

На початковому етапі вивчено динаміку суми капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища у фактичних та порівняних цінах (рис. 2.5).

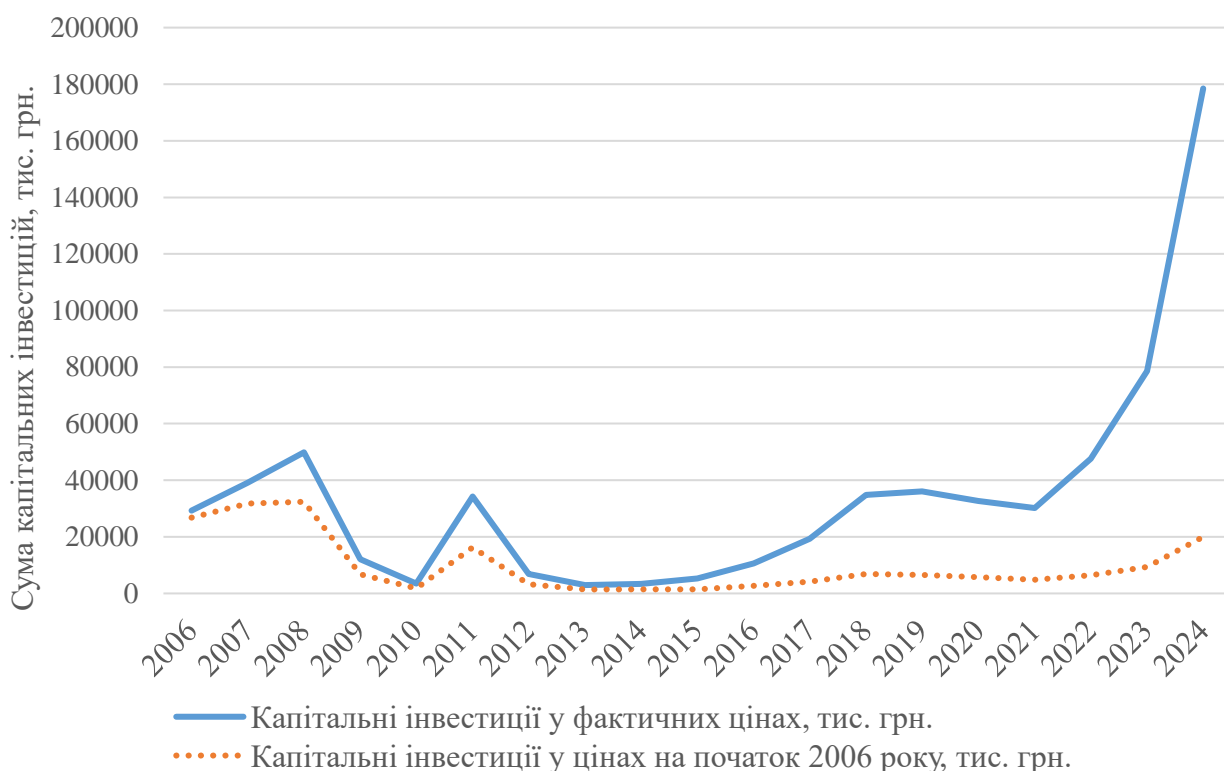

Рис. 2.5. Динаміка суми капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища у фактичних та порівняних цінах станом на початок 2006 року протягом періоду 2006-2024 рр. (побудовано за даними [32-38])

Зростаючий розрив між лінією фактичних (номінальних) та порівняних (реальних) інвестицій, який стає особливо помітним після 2017 року, свідчить про значний вплив інфляційних процесів. Зростання номінальних інвестицій у 2023–2024 роках лише частково компенсується інфляцією, оскільки реальний обсяг інвестицій (близько 20 000 тис. грн) у 2024 році є значно нижчим за

реальний пік 2009 року (близько 32 000 тис. грн). Це означає, що, незважаючи на рекордні номінальні витрати, реальний обсяг придбаних природоохоронних активів залишається меншим, ніж був на піку першого десятиліття.

Надалі вивчено зміну структури капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності у Волинській області (рис. 2.6).

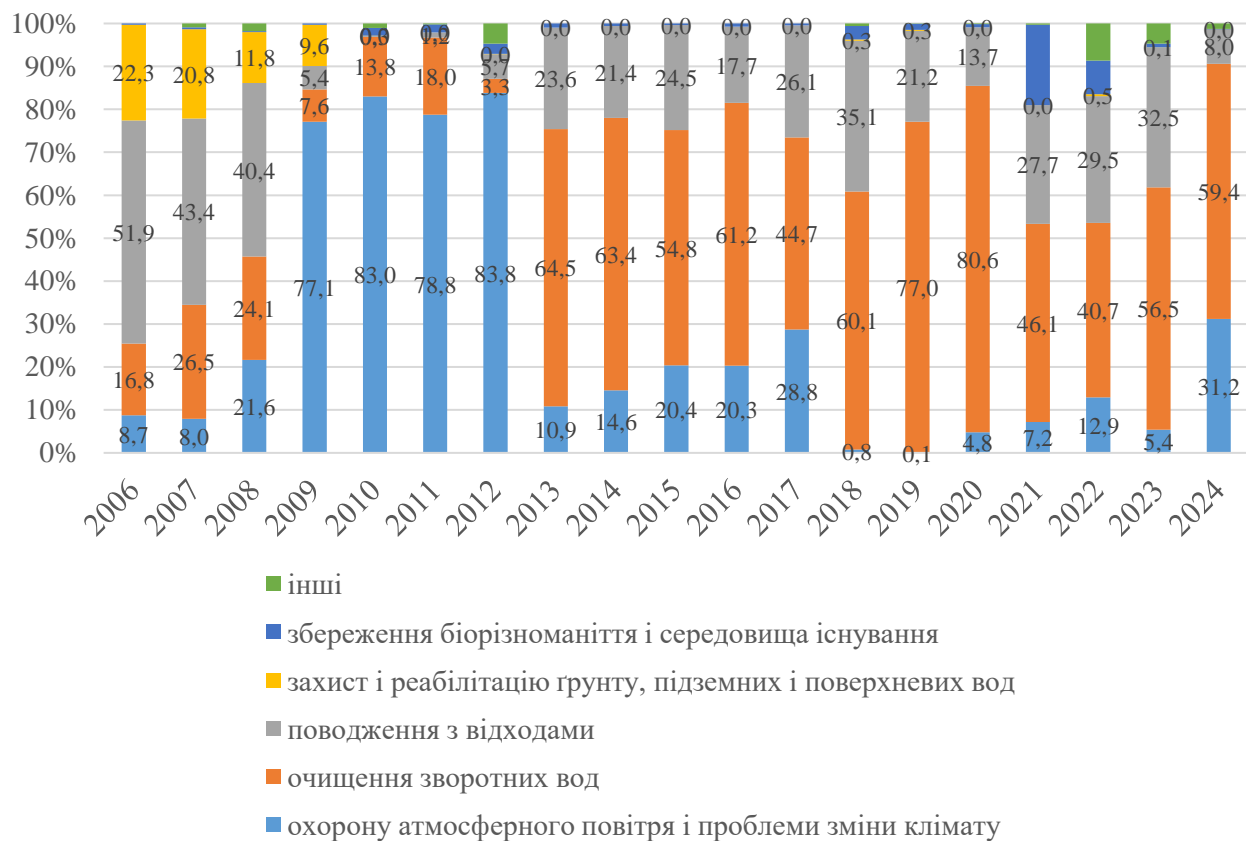

Рис. 2.6. Зміна структури капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності у Волинській області за 2006-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Після 2021 року відбувається зменшення частки очищення зворотних вод (до 59,4% у 2024 р.). Одночасно фіксується істотне відновлення частки інвестицій у поводження з відходами, яка становить 32,5% у 2023 році та 29,5% у 2022 році. Також спостерігається зростання частки охорони атмосферного повітря до 31,2% у 2024 році, що свідчить про відновлення інтересу до цієї сфери.

Структура капітальних інвестицій відображає реактивний характер екологічної політики, де фінансування спрямовується на найгостріші екологічні проблеми. Спостерігається послідовне зміщення фокуса з охорони повітря на вирішення проблем водних ресурсів (очищення зворотних вод) у середині періоду, з подальшим зростанням уваги до управління відходами наприкінці періоду. Інвестиції у збереження біорізноманіття (зелений колір) протягом усього періоду залишаються стабільно мінімальними (менше 1%), що вказує на їх периферійний статус у загальній структурі фінансування.

Надалі вивчено Динаміка суми поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у фактичних та порівняних цінах періоду 2006-2024 рр. (рис. 2.7).

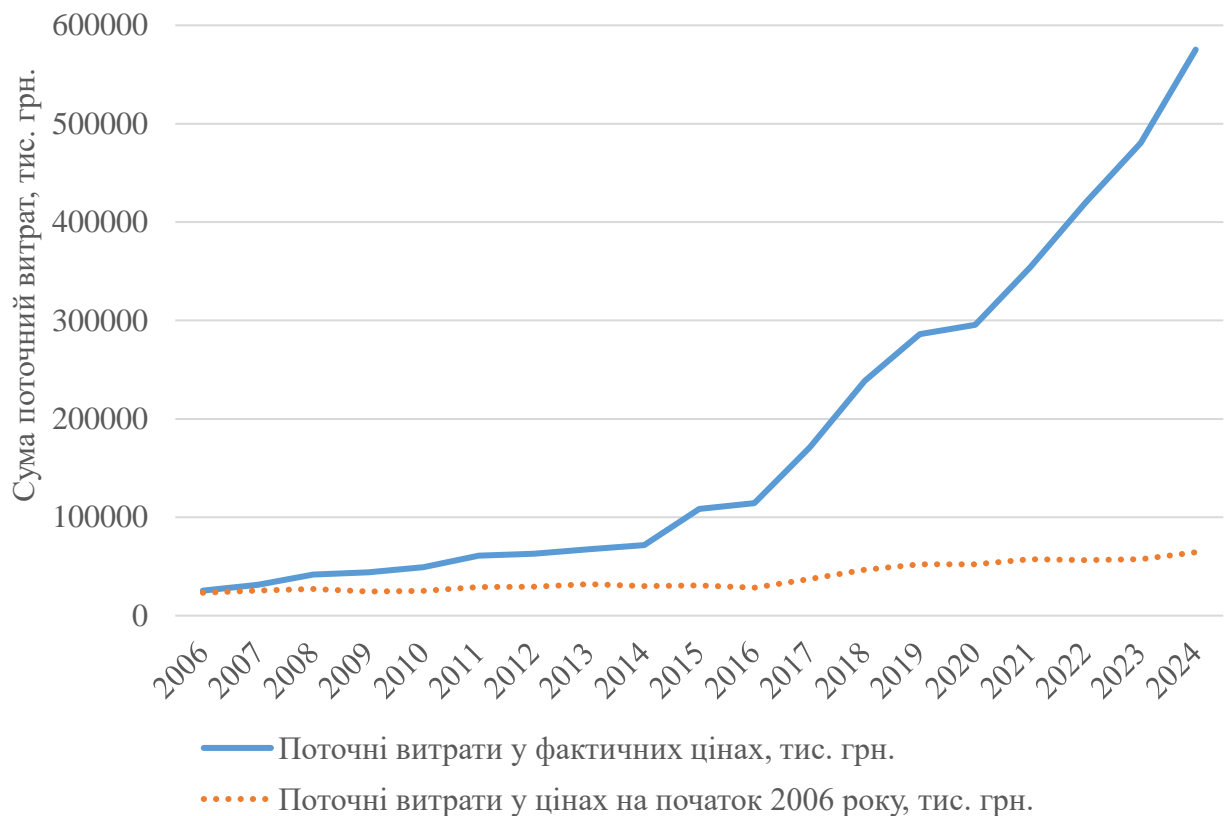

Рис. 2.7. Динаміка суми поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у фактичних та порівняних цінах станом на початок 2006 року протягом періоду 2006-2024 рр. (побудовано за даними [32-38])

Ключовою характеристикою динаміки є критичне і постійне збільшення розриву між номінальними та реальними поточними витратами, починаючи з

2016 року. Номінальне зростання (майже в 5,8 разів з 2016 по 2024 рр.) свідчить про значне збільшення обсягу коштів, що виділяються на оперативну природоохоронну діяльність (моніторинг, поточне обслуговування, адміністративні витрати). Однак помірне зростання реальних витрат свідчить про те, що переважна частина цього номінального збільшення абсорбується інфляцією. Тобто, реальний обсяг природоохоронних робіт та послуг, який можна придбати за ці кошти, зростає значно повільніше, ніж номінальний бюджет. Таким чином, в останній фазі аналізованого періоду Волинська область стикається з викликом збереження купівельної спроможності екологічного бюджету на фоні високих темпів інфляції.

Надалі вивчено зміну структури поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності (рис. 2.8).

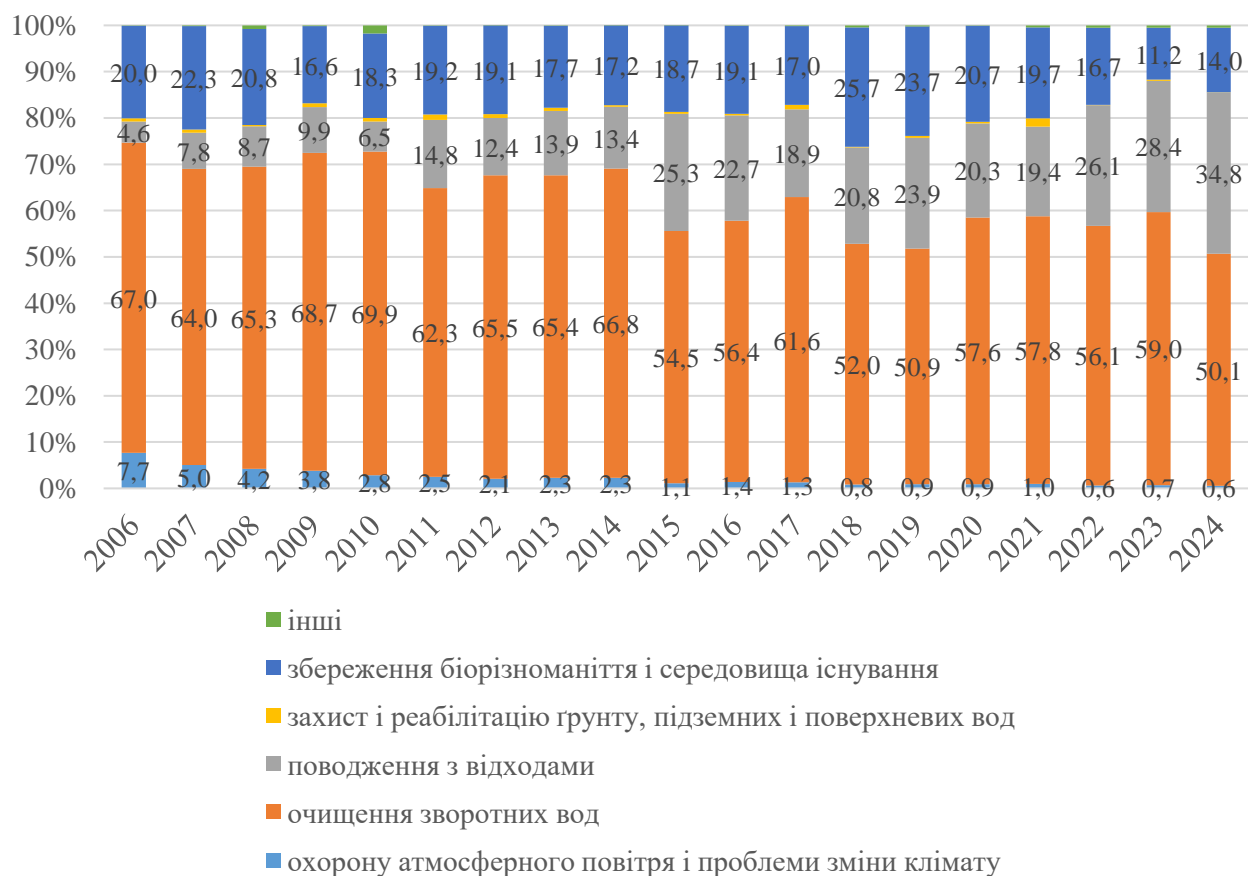

Рис. 2.8. Зміна структури поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності у Волинській області за 2006-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Ключовою структурною характеристикою є стійке домінування витрат на очищення зворотних вод (помаранчевий колір) протягом майже всього аналізованого періоду. Ця стаття витрат послідовно є найбільшою, коливаючись у діапазоні від 50,1% (2024 р.) до 69,9% (2010 р.). Це узгоджується з необхідністю підтримки водного балансу та якості води у поліських умовах (див. структуру земельного фонду, де значна частка відводиться під водні та заболочені землі). Зростання частки витрат на поводження з відходами та одночасне скорочення частки охорони повітря відображає трансформацію оперативних викликів регіону, де проблеми водного середовища та управління ТПВ набувають критичної ваги.

На завершальному етапі вивчено динаміку суми загальних, у тому числі капітальних і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища (рис. 2.9).

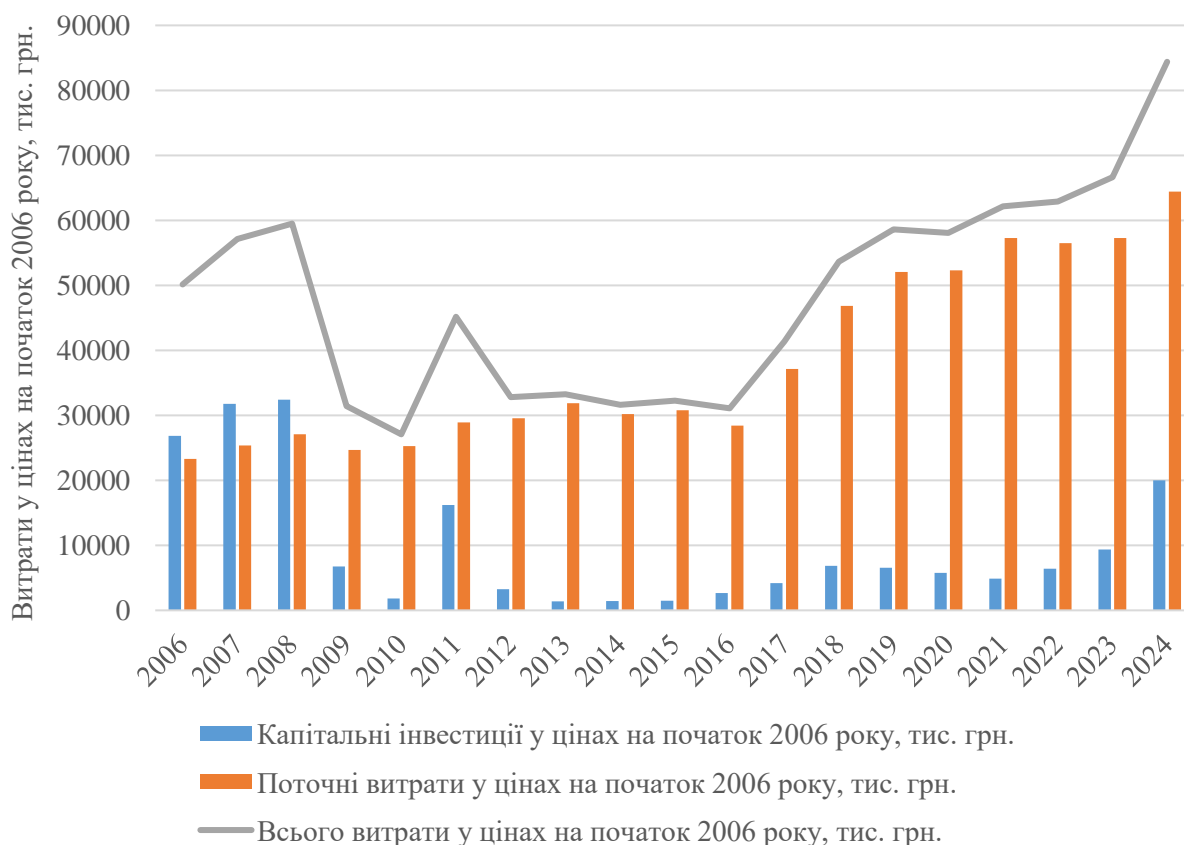

Рис. 2.9. Динаміка суми загальних, у тому числі капітальних і поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівняних цінах станом на початок 2006 року протягом періоду 2006-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Аналіз структури витрат показує домінування поточних витрат над капітальними інвестиціями, що є типовим для оперативної природоохоронної діяльності. Незважаючи на значний сплеск реальних витрат у 2024 році, який є найбільшим за аналізований період, основне фінансове навантаження припадає на поточні витрати. Обсяг капітальних інвестицій, хоча й зростає до 2024 року, залишається меншим за рівень пікового фінансування 2008 року. Це свідчить про те, що регіональна екологічна політика в останні роки зосереджена переважно на підтримці операційної діяльності та відновленні існуючої інфраструктури, а не на масштабному інноваційному розвитку нових екологічних потужностей.

2.3. Оцінка ефективності функціонування економічного механізму природокористування у регіоні

В Україні, включаючи Волинську область, імплементовано основоположні принципи економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності.

Базовими компонентами цього механізму виступають:

- екологічний податок – пряме фіскальне стягнення за негативний вплив на довкілля;
- штрафні санкції – система грошових стягнень, що застосовуються за шкоду, заподіяну порушенням природоохоронного законодавства внаслідок господарської та іншої діяльності;
- фінансування природоохоронних заходів – механізм акумулювання та розподілу коштів через систему природоохоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих) для реалізації цільових екологічних програм;

– рентна плата – система обов'язкових платежів за спеціальне використання природних ресурсів, які охоплюють водні, земельні, лісові, мінеральні, біологічні та інші ресурси.

Аналіз напрямків використання коштів природоохоронних фондів демонструє, що пріоритетні екологічні проблеми Волинського регіону концентруються навколо двох ключових сфер: охорона та підвищення якості водних ресурсів і забезпечення раціонального поводження з відходами.

«Серед джерел фінансування природоохоронних заходів бюджетним законодавством України визначені кошти фондів охорони навколишнього природного середовища (ОНПС), що формуються за рахунок сплати екологічного податку (45 % до державного фонду, 30% до обласного та 25% до місцевих фондів) та грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності (30% до державного фонду, 20% до обласного та 50% до місцевих фондів ОНПС)» [32-38].

У 2023 році розпочато реалізацію Регіональної екологічної програми «Екологія 2023 - 2026», затвердженої наказом голови обласної військової адміністрації від 20 лютого 2023 року № 59 (зі змінами).

Насамперед важливо вивчити стан надходження екологічних платежів, а також рентних платежів за використання природних ресурсів до бюджеті усіх рівнів у Волинській області (табл. 2.1).

Загальна сума надходжень екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів демонструє позитивну динаміку за аналізований період. За період 2021–2024 рр. загальні надходження зросли на 6 800,3 тис. грн (приріст 68,6%), досягнувши 16 719,9 тис. грн у 2024 році. Це свідчить про підвищення ефективності адміністрування або зростання фіскального навантаження на забруднювачів.

Загальна сума надходжень рентних платежів до бюджетів усіх рівнів зросла на 118 079,3 тис. грн (приріст 15,1%), досягнувши 899 615,9 тис. грн у 2024 році. Цей обсяг суттєво переважає надходження від екологічних платежів,

що підтверджує домінуючу роль ренти у фінансуванні бюджетів за рахунок використання природних ресурсів.

Таблиця 2.1. Аналіз надходження екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів, а також рентних платежів за використання природних ресурсів до бюджету усіх рівнів у Волинській області за 2021-2024 роки, тис. грн.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Приріст 2024р. до 2021р.	
					абсол., +, -	%
Надходження екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів	9 919,6	9 768,4	17 828,7	16 719,9	6 800,3	68,6
- екологічний податок	6 449,3	6 518,5	9 132,1	11 952,6	5 503,3	85,3
- грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності	3 456,5	3 249,9	8 696,6	4 760,4	1 303,9	37,7
Надходження рентних платежів за використання природних ресурсів до бюджетів усіх рівнів	781 536,6	986 829,2	834 033,9	899 615,9	118 079,3	15,1
- державний бюджет	170 050,5	342 973,2	186 099,5	146 819,1	-23 231,4	-13,7
- місцевий бюджет	611 486,0	643 856,0	647 934,4	752 796,8	141 310,8	23,1
у тому числі за видами платежів						
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	129 972,54	119 283,80	104 414,20	121 645,60	-8 326,9	-6,4
- державний бюджет	52 862,33	51 495,00	43 261,59	49 341,60	-3 520,7	-6,7
- місцевий бюджет	77 110,20	67 788,80	61 152,70	72 304,00	-4 806,2	-6,2
Рентна плата за спеціальне використання води	9 226,78	10 502,00	10 970,36	11 822,20	2 595,4	28,1
- державний бюджет	5 074,73	5 776,10	6 033,70	6 502,20	1 427,5	28,1
- місцевий бюджет	4 152,05	4 725,90	4 936,66	5 320,00	1 168,0	28,1
Рентна плата за користування надрами	123 545,51	306 872,70	153 547,30	104 602,50	-18 943,0	-15,3
- державний бюджет	112 113,48	285 702,10	136 804,20	90 975,30	-21 138,2	-18,9
- місцевий бюджет	11 432,03	21 170,60	16 743,14	13 627,20	2 195,2	19,2
Земельний податок, орендна плата за землю	518 791,76	550 170,70	565 101,80	661 545,50	142 753,7	27,5
- державний бюджет	-	-	-	-	-	-
- місцевий бюджет	518 791,76	550 170,70	565 101,80	661 545,50	142 753,7	27,5

Примітка. Побудовано автором за даними [32-38].

Аналіз підтверджує, що рентні платежі залишаються основою фіскального наповнення бюджетів за рахунок природних ресурсів, при цьому найбільшу динаміку демонструє земельний податок. Зростання надходжень від екологічного податку та стягнень за шкоду є позитивним сигналом щодо посилення екологічного фінансування. Тенденція перерозподілу рентних платежів на користь місцевих бюджетів є домінуючою і відображає процес фінансової децентралізації у сфері природокористування.

Надалі детальніше вивчено динаміку надходжень рентних платежів за використання природних ресурсів до місцевих бюджетів регіону (рис. 2.10).

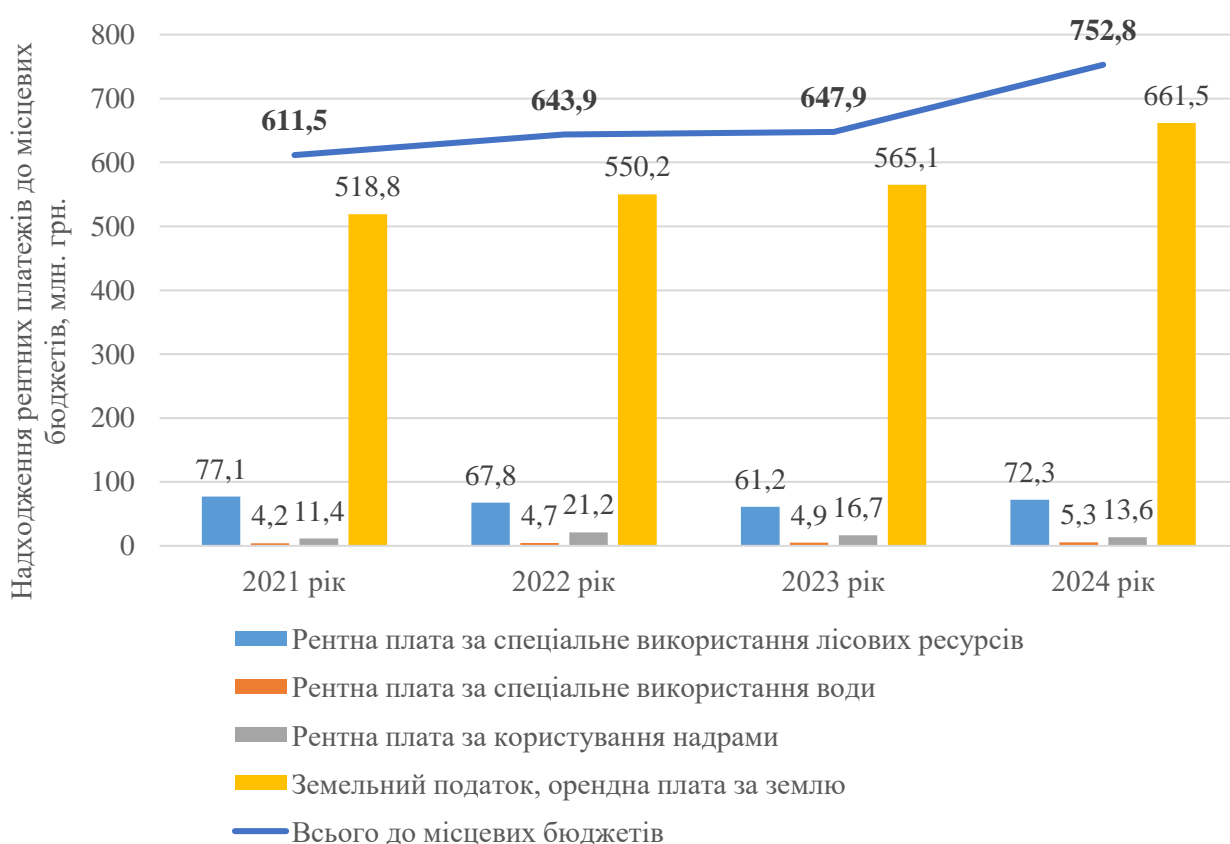

Рис. 2.10. Динаміка надходжень рентних платежів за використання природних ресурсів до місцевих бюджетів у Волинській області за 2021-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Аналіз підтверджує, що земельний податок та орендна плата за землю є фундаментальною фінансовою базою для місцевих бюджетів Волинської області, забезпечуючи стійке зростання їхніх доходів. Низька частка ренти за

лісові, водні ресурси та надра свідчить про відносно менший фіскальний вплив цих природних ресурсів або потребу в оптимізації їхнього адміністрування. Загальна динаміка вказує на посилення ролі місцевого самоврядування у розпорядженні фінансовими ресурсами, пов'язаними з експлуатацією природного капіталу.

Фінансування сфери природокористування у регіоні здійснюється за рахунок коштів передбачених на виконання Регіональної екологічної програми «Екологія» (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Аналіз стану фінансування виконання Регіональної екологічної програми «Екологія» у 2021-2024 рр.

Статті витрат	Сума коштів, спрямованих на виконання заходів, тис. грн.				Приріст 2024р. до 2021р.	
	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	абсол., +, -	%
Охорона і раціональне використання водних ресурсів	14 894,44	30 148,75	15 476,75	15 233,07	338,6	2,3
Охорона атмосферного повітря	2 559,25	1 047,50	964,79	969,45	-1 589,8	-62,1
Охорона і раціональне використання рослинних ресурсів і ресурсів тваринного світу	56 156,68	50 483,27	36 029,42	69 335,45	13 178,8	23,5
Збереження природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі	138,4	215,54	643,00	465,87	327,5	236,6
Раціональне використання і зберігання відходів виробництва і побутових відходів	5 292,07	1 685,80	3 558,33	3 170,18	-2 121,9	-40,1
Екологічна освіта і наука, моніторинг довкілля, інформування населення та залучення громадськості до прийняття рішень з питань охорони довкілля	939,75	153,86	179,99	100,5	-839,3	-89,3
Всього	79 980,59	83 734,72	56 852,27	89 274,53	9 293,9	11,6

Примітка. Побудовано автором за даними [32-38].

Загальна сума витрат на виконання Програми продемонструвала позитивний приріст на 9 293,9 тис. грн (11,6%) за період 2021–2024 рр., досягнувши 89 274,53 тис. грн у 2024 році. Хоча загальний обсяг фінансування

у 2024 році є найвищим, динаміка протягом періоду була нестабільною: спостерігалось зростання у 2022 році (83 734,72 тис. грн), різке падіння у 2023 році (56 852,27 тис. грн), а потім суттєве відновлення у 2024 році. Така динаміка ускладнює планування та реалізацію довгострокових екологічних проектів.

Отже, виконання Регіональної екологічної програми «Екологія» у Волинській області характеризується домінуючою орієнтацією на охорону рослинного і тваринного світу, яка забезпечує основний приріст загальних витрат. Водночас, спостерігається недостатнє та нестабільне фінансування критично важливих напрямків, таких як поводження з відходами та охорона водних ресурсів. Різке скорочення витрат на екологічну освіту, науку та моніторинг є системним ризиком, оскільки підриває інформаційну та науково-методологічну базу для ефективного реалізації всієї екологічної політики.

Надалі вивчено стан фінансування природоохоронних заходів за основними джерелами у регіоні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Аналіз фінансування природоохоронних заходів за основними джерелами у Волинській області за 2021-2024 роки, тис. грн.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Приріст 2024р. до 2021р.	
					абсол., +, -	%
Державний бюджет	5 996,20	-	-	-	-	-
<i>Державний фонд охорони навколишнього природного середовища</i>	-	-	-	-	-	-
Обласний бюджет, в т. ч.:	5 956,0	16 210,94	6 229,63	8 210,9	2 254,9	37,9
<i>обласний фонд охорони навколишнього природного середовища</i>	5 956,0	4 217,14	6 229,63	8 210,9	2 254,9	37,9
Місцеві бюджети, в т. ч.:	7 849,6	11 355,31	13 375,76	8 786,3	936,8	11,9
<i>місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища</i>	5 210,3	2 169,11	6 667,56	4 286,2	-924,1	-17,7
Власні кошти підприємств	60 178,8	52 499,97	37 246,88	72 277,3	12 098,5	20,1
Всього профінансовано	79 980,6	80 066,2	56 852,3	89 274,5	9 293,9	11,6

Примітка. Побудовано автором за даними [32-38].

Загальна сума профінансованих коштів демонструє зростання на 9 293,9 тис. грн (11,6%) за період 2021–2024 рр., досягнувши 89 274,5 тис. грн у 2024 році. Загальний обсяг фінансування у 2024 році є найвищим, але динаміка була нестабільною, включаючи суттєве падіння у 2023 році (56 852,2 тис. грн). Це вказує на залежність фінансування від змінних економічних чинників та бюджетної кон'юнктури.

Аналіз структури фінансування засвідчує домінування приватного сектору (власних коштів підприємств) у забезпеченні природоохоронної діяльності Волинської області. Муніципальне фінансування (обласний та місцеві бюджети) зростає, але його частка залишається незначною порівняно з коштами підприємств. Скорочення фінансування з місцевих екологічних фондів та відсутність коштів державного бюджету вказують на підвищення фінансової відповідальності регіональних та місцевих органів влади, що вимагає стабілізації надходжень до місцевих екологічних фондів.

Надалі детальніше вивчено зміну структури фінансування природоохоронних заходів за основними джерелами (рис. 2.11).

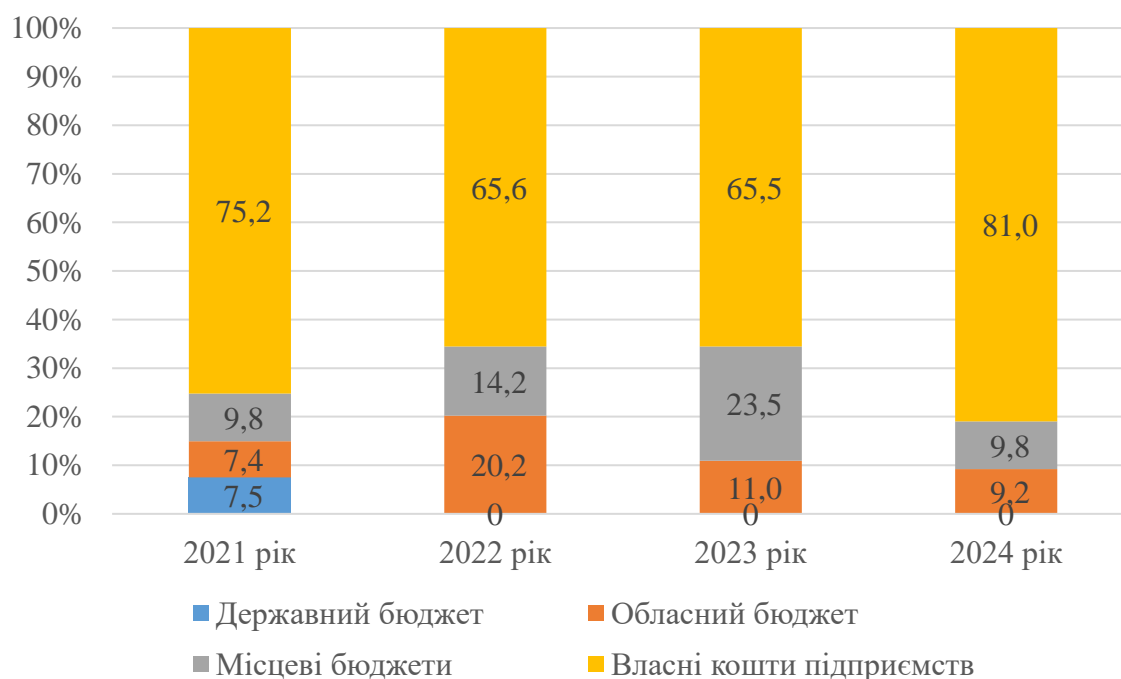

Рис. 2.11. Зміна структури фінансування природоохоронних заходів за основними джерелами фінансування у Волинській області за 2021-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Ключовою характеристикою структури фінансування є стабільне та абсолютно домінуюче становище власних коштів підприємств. Частка приватного сектору коливається від 65,5% (2023 р.) до 81,0% (2024 р.).

Частка обласного бюджету демонструє нестабільну динаміку – зростання до 20,2% у 2022 році, падіння до 11,0% у 2023 році та подальше зниження до 9,2% у 2024 році. Пік у 2022 році був пов'язаний із реалізацією великого регіонального проекту або тимчасовим перерозподілом коштів.

Частка фінансування з місцевих бюджетів демонструє тенденцію до зростання з 9,8% у 2021 році до 23,5% у 2023 році, з подальшим незначним скороченням до 9,8% у 2024 році. Максимальне значення у 2023 році підкреслює короткочасну, але значну активацію місцевих фінансових ресурсів, що узгоджується із зростанням надходжень рентних платежів до місцевих бюджетів у попередні роки.

Надалі вивчено стан виконання плану фінансування заходів з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (рис. 2.12).

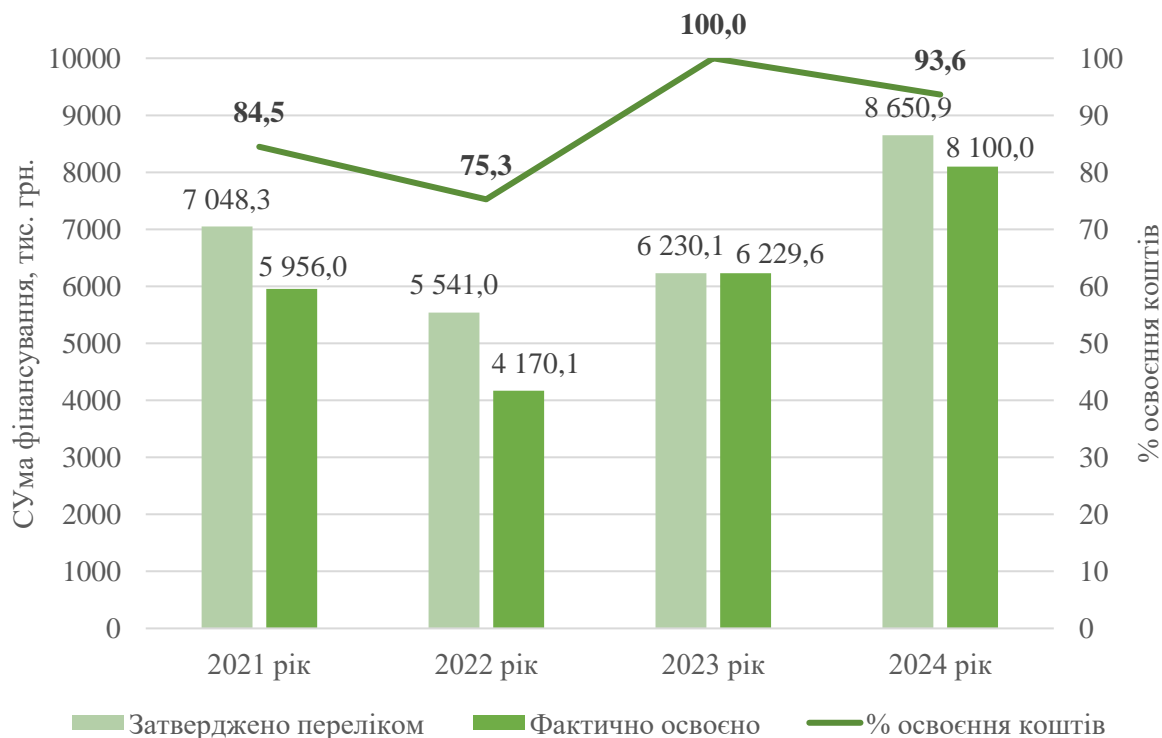

Рис. 2.12. Аналіз виконання плану фінансування заходів з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у Волинській області за 2021-2024 рр. (побудовано автором за даними [32-38])

Протягом аналізованого періоду спостерігається загальна позитивна тенденція до збільшення як планових, так і фактичних обсягів фінансування, особливо у 2024 році.

Загалом динаміка фінансування з Обласного фонду ОНПС відображає тенденцію до збільшення планових та фактичних асигнувань у 2023-2024 рр.. Однак, незважаючи на загальне зростання, ефективність освоєння була нестабільною, особливо у 2022 році. Значне підвищення відсотка освоєння до 100,0% у 2023 році та його збереження на високому рівні у 2024 році вказує на успішне подолання адміністративних та фінансових бар'єрів, що забезпечило максимальну реалізацію екологічної політики, фінансованої з обласного фонду.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У РЕГІОНІ

3.1. Основні проблеми і напрями забезпечення раціонального природокористування у Волинській обласні

На основі аналізу даних Екологічних паспортів Волинської області та Регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища за період 2022-2024 років, можна виділити низку загальних проблем у сфері раціонального природокористування (рис. 3.1):

Рис. 3.1. Основні проблеми забезпечення раціонального природокористування у Волинській обласні (узагальнено на основі [33-38])

Проблема виснаження та забруднення водних ресурсів має багатокомпонентний характер і є критичною для регіону Полісся з його значною гідрографічною мережею:

- хімічне та бактеріологічне забруднення, адже основним джерелом забруднення поверхневих вод (р. Прип'ять, Західний Буг, Стир та ін.) є скиди недостатньо очищених комунальних та промислових стічних вод, що призводить до підвищення концентрації біогенних елементів (нітратів, фосфатів), що спричиняє евтрофікацію озер, особливо Волинської групи (Світязь, Пулемецьке), також фіксується вміст важких металів та нафтопродуктів у локальних точках;

- дифузне (площинне) забруднення, оскільки інтенсивне використання мінеральних добрив і пестицидів у сільському господарстві спричиняє вимивання цих речовин з ґрунтів і їх потрапляння у поверхневі та підземні води. Це безпосередньо впливає на якість питної води;

- виснаження ресурсів, наразі спостерігається локальне зниження рівня ґрунтових вод, спричинене надмірним водовідбором для господарсько-питного водопостачання, а також порушенням природного гідрологічного режиму внаслідок меліоративних систем, особливо у південно-західній частині області.

Проблема деградації земельних ресурсів та інтенсивного сільськогосподарського використання полягає в тому, що земельний фонд області зазнає значного антропогенного тиску, зокрема через:

- ерозійні процеси, хоча Волинь переважно рівнинна, у південних районах (головним чином, на лесових породах) поширена водна ерозія, а на розораних піщаних ґрунтах – вітрова ерозія. Це призводить до втрати родючого шару та погіршення агрохімічних властивостей ґрунтів;

- дегуміфікація та виснаження родючості, адже незбалансоване землеробство, переважно з переважанням монокультур та недостатнім внесенням органічних добрив, призводить до зниження вмісту гумусу в орних ґрунтах, що знижує їхню біологічну активність та водоутримувальну здатність;

- підтоплення та заболочення, оскільки у Поліській частині, особливо внаслідок погіршення стану осушувальних систем та природних кліматичних коливань, актуальною залишається проблема вторинного підтоплення та заболочення сільськогосподарських угідь, що виводить їх з обігу.

Проблема поводження з відходами є однією з найбільш візуально очевидних та небезпечних для здоров'я населення, що проявляється через:

- неефективність системи переробки, адже більшість твердих побутових відходів (ТПВ) досі захоронюється на полігонах і сміттєзвалищах, які часто не відповідають екологічним нормам і є джерелами забруднення ґрунтових вод та атмосферного повітря фільтратом і біогазом;

- несанкціоновані сміттєзвалища, оскільки постійне утворення неконтрольованих скупчень відходів у лісосмугах, балках та поблизу водойм, які не інвентаризуються та не піддаються систематичній рекультивації;

- промислові та спеціальні відходи, наразі недосконалість обліку та знешкодження небезпечних промислових відходів, включаючи відходи тваринництва та медичні відходи, створює ризики для епідеміологічної ситуації та хімічного забруднення довкілля.

Важливою є також проблема збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, враховуючи те, що Волинська область є регіоном з високою природоохоронною цінністю (Шацький національний природний парк, Черемський природний заповідник), але її біорізноманіття перебуває під загрозою, зокрема через такі проблемні моменти:

- фрагментація екосистем, оскільки інтенсивна господарська діяльність, зокрема розширення сільськогосподарських угідь, будівництво інфраструктури та лісозаготівля, призводить до фрагментації природних оселищ та розриву екологічних коридорів, що критично впливає на міграцію та життєдіяльність рідкісних видів;

- нелегальна заготівля лісових ресурсів, адже, незважаючи на вжиті заходи, проблема неконтрольованих та незаконних рубок залишається актуальною,

спричиняючи деградацію лісових екосистем та зниження їхньої водорегулюючої та кліматичної функції;

- збереження водно-болотних угідь, оскільки болота Полісся, які є ключовими для регіонального та європейського біорізноманіття, зазнають впливу через осушення та торфовидобуток, що призводить до втрати їхніх екологічних функцій та вивільнення вуглецю.

Також не менш важливою для першочергового вирішення є проблема недостатнього рівня екологічного моніторингу та контролю, адже ефективне управління природокористуванням неможливе без точних і своєчасних даних, що проявляється наступному:

- недостатня мережа моніторингу, оскільки Волинська область має недостатньо розгалужену та технічно оснащену мережу стаціонарних постів для моніторингу атмосферного повітря, вод та ґрунтів, що ускладнює оперативне виявлення джерел забруднення та прогнозування екологічної ситуації;

- застаріла інформаційна база, адже дані, що використовуються для прийняття рішень, не завжди є актуальними та інтегрованими в єдину геоінформаційну систему, що ускладнює стратегічне планування.

Ці проблеми вимагають комплексного міжгалузевого підходу, інтеграції європейських директив та впровадження інноваційних технологій для досягнення цілей сталого розвитку.

Відповідно напрями забезпечення раціонального природокористування мають базуватися на принципах сталого розвитку та необхідності мінімізації антропогенного навантаження на ключові компоненти навколишнього середовища Волинського регіону (рис. 3.2).

Зокрема, оптимізація використання та охорона водних ресурсів передбачає реалізацію таких основних заходів:

- впровадження басейнового принципу управління – необхідним є перехід до інтегрованого управління водними ресурсами у межах річкових басейнів (зокрема, Прип'яті та Західного Бугу) згідно з вимогами Водної рамкової

директиви ЄС, що передбачає екологічно орієнтоване планування водокористування;

Рис. 3.2. Пріоритетні напрями забезпечення раціонального природокористування у Волинській області (узагальнено автором на основі джерел [33-38])

- модернізація водоочисних споруд – пріоритетом є реконструкція та технічне переоснащення комунальних і промислових очисних споруд з метою досягнення нормативів скидання, особливо щодо видалення біогенних елементів (азоту та фосфору), які спричиняють евтрофікацію водойм;

- запровадження водозберігаючих технологій – у промисловості та сільському господарстві слід стимулювати впровадження систем зворотного водопостачання, а також точкового зрошення для зменшення загального обсягу забору води;

- охорона зони санітарної охорони шляхом посилення контролю за дотриманням режиму господарської діяльності у прибережних захисних смугах та зонах санітарної охорони джерел питного водопостачання для запобігання дифузному забрудненню.

Напрямок забезпечення раціонального землекористування та охорони ґрунтів включає такі заходи:

- впровадження контурно-меліоративної системи землеробства, зокрема з метою мінімізації ерозійних процесів та збереження родючості ґрунтів слід застосовувати ґрунтозахисні технології, такі як смугове розміщення культур, використання сидератів та мінімальний обробіток ґрунту;

- стимулювання органічного сільського господарства через підтримку суб'єктів, які переходять на органічне виробництво, сприятиме зменшенню хімічного навантаження на ґрунти та водні об'єкти, а також відновленню біологічної активності ґрунту;

- рекультивація порушених земель за рахунок здійснення комплексу заходів з відновлення земель, порушених внаслідок видобутку корисних копалин (наприклад, торфу) або військових дій, шляхом біологічної та технічної рекультивації;

- екологічне зонування території через проведення детальної еколого-господарської оцінки земель для визначення оптимальної структури угідь та виведення високодеградованих і ерозійно-небезпечних ділянок з інтенсивного обробітку.

Напрямок удосконалення системи поводження з відходами передбачає також низку заходів:

- перехід до роздільного збору та сортування – пріоритетним є створення ефективної системи роздільного збору твердих побутових відходів (ТПВ) з подальшим стимулюванням їх сортування та переробки;

- розвиток інфраструктури переробки, насамперед тут необхідне залучення інвестицій у будівництво сучасних сміттєпереробних комплексів, які передбачають механіко-біологічну обробку та отримання вторинної сировини, а не лише захоронення;

- ліквідація несанкціонованих сміттєзвалищ шляхом проведення інвентаризації та рекультивації існуючих несанкціонованих об'єктів розміщення відходів, із запровадженням механізмів відповідальності для запобігання їх повторному утворенню;

- управління небезпечними відходами за рахунок створення регіональної системи обліку та безпечного знешкодження небезпечних відходів, включаючи відпрацьовані батареї, люмінесцентні лампи та медичні відходи, через ліцензовані підприємства.

Реалізація напрямку збереження та відтворення біологічного різноманіття пов'язується з комплексом таких заходів:

- розширення Природно-Заповідного Фонду (ПЗФ): Збільшення площі територій та об'єктів ПЗФ, створення нових регіональних ландшафтних парків та заказників, особливо у цінних водно-болотних та лісових екосистемах Полісся;

- формування ефективної екологічної мережі, шляхом забезпечення функціонування регіональної екологічної мережі шляхом відновлення та охорони екологічних коридорів (русел річок, лісосмуг), що забезпечують міграцію видів та генетичний обмін;

- відновлення лісових ресурсів за рахунок проведення заходів з лісовідновлення та лісорозведення, особливо на деградованих та

малопродуктивних землях, із пріоритетом використання місцевих порід дерев, стійких до кліматичних змін;

- охорона червонокнижних видів через розробку та впровадження регіональних програм охорони рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Напряма, пов'язаний з посилення екологічного моніторингу та державного контролю доцільно реалізовувати через такі заходи:

- модернізація системи моніторингу за рахунок впровадження автоматизованих систем контролю якості атмосферного повітря та поверхневих вод, що забезпечують оперативну передачу даних та їх інтеграцію у загальнонаціональну мережу.;

- застосування геоінформаційних систем (ГІС), зокрема використання ГІС-технологій та даних дистанційного зондування Землі для контролю за змінами у землекористуванні, виявлення несанкціонованих сміттєзвалищ та оцінки стану лісового фонду;

- підвищення ефективності екологічного контролю за рахунок здійснення дієвого державного нагляду (контролю) за дотриманням природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення принципу невідворотності відповідальності за екологічні правопорушення;

Вказані напрями є основою для розробки та реалізації регіональної екологічної політики, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки та збереження природного потенціалу Волинської області. Також ці напрями інтегрують екологічні, економічні та соціальні аспекти для досягнення збалансованого розвитку регіону в умовах екологічних викликів.

3.2. Перспективні інструменти економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні

Для ефективного впровадження принципів раціонального природокористування у Волинській області необхідне використання комплексу економічних інструментів, що заохочують суб'єктів господарювання до екологізації виробництва та ресурсозбереження (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Комплекс економічних інструментів економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні (побудовано автором)

Відповідно, впровадження фіскальних та податкових інструментів стимулювання передбачатиме концентрації уваги на таких аспектах:

- диференціація екологічного податку через запровадження механізму диференційованої ставки екологічного податку або збору за спеціальне

водокористування, зокрема вищі ставки слід застосовувати до підприємств із застарілими технологіями та високими показниками питомих викидів/скидів, тоді як нижчі ставки або податкові кредити (виключно для цільового використання) надаватимуться для фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на зменшення фактичного забруднення;

- пільгове оподаткування екологічних інновацій через надання податкових преференцій, зокрема звільнення від сплати податку на додану вартість або зменшення податку на прибуток, для підприємств, які інвестують у придбання та впровадження найкращих доступних технологій та методів управління, особливо у сферах очищення стічних вод та переробки відходів;

- зниження плати за землю шляхом застосування зменшеного земельного податку для ділянок, відведених під створення екологічної інфраструктури (наприклад, сортувальні лінії, рекультивовані полігони, відновлення біотопів) або для впровадження органічного землеробства.

Дія інструменти кредитно-фінансової підтримки можлива за рахунок таких ключових аспектів:

- цільове кредитування (Green Lending) – стане можливе за рахунок створення регіональних програм або залучення фінансових установ для надання пріоритетного та пільгового кредитування для проєктів, спрямованих на підвищення енергоефективності, ресурсозбереження та використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у Волинській області;

- механізми співфінансування за рахунок забезпечення співфінансування природоохоронних проєктів (наприклад, будівництва локальних очисних споруд чи впровадження no-till технологій) з обласного та місцевих екологічних фондів у поєднанні з приватними інвестиціями.

Доцільно розширити сферу застосування ринкових та непрямих інструментів у таких аспектах:

- система запобіжних екологічних депозитів, зокрема через запровадження системи депозитно-заставної тари на певну продукцію (наприклад, пластикову

тару, акумулятори) для стимулювання повернення її на утилізацію, що сприятиме зменшенню обсягів ТПВ та підвищенню частки вторинних ресурсів;

- екологічні субсидії для сільського господарства – шляхом надання прямих субсидій або компенсацій фермерам за добровільне впровадження агроекологічних практик, таких як відмова від інтенсивного використання пестицидів, консервація деградованих ґрунтів та відновлення водно-болотних угідь;

- запровадження принципів розширеної відповідальності виробника через активне впровадження національних норм РВВ щодо упаковки, електричного та електронного обладнання, що змусить виробників фінансово відповідати за весь життєвий цикл їхньої продукції, включаючи її переробку після використання.

Важливо також широко використовувати інструменти державних закупівель та сертифікації, зокрема такі:

- зелені публічні закупівлі (Green Public Procurement) за рахунок використання обласними та комунальними установами механізмів публічних закупівель, що надають пріоритет товарам та послугам, які відповідають високим екологічним стандартам (наприклад, закупівля енергоефективної техніки, сертифікованої деревини, вторинних матеріалів);

- екологічна сертифікація – через стимулювання отримання суб'єктами господарювання міжнародної екологічної сертифікації (ISO 14001, «Екологічний знак»), що підвищує їхню конкурентоспроможність та забезпечує доступ до нових ринків, а також може бути підставою для зменшення фіскального навантаження;

Впровадження цих інструментів вимагає реалізації принципу синергії адміністративних, законодавчих та ринкових механізмів, забезпечуючи перехід від карального до стимулюючого підходу в екологічній політиці регіону.

Для забезпечення дієвого використання економічних інструментів стимулювання раціонального природокористування у Волинській області необхідна синхронізована реалізація заходів на всіх рівнях управління.

Заходи на державному рівні, або макрорівні передбачають вдосконалення вітчизняного законодавства та елементів фінансової політики, зокрема шляхом:

- нормативно-правового забезпечення принципу РВВ, насамперед необхідним є ухвалення та повноцінне введення в дію законодавчої бази щодо Розширеної Відповідальності Виробника (РВВ) для ключових видів продукції (упаковка, батареї, електронне обладнання), що створить фінансові стимули для виробників інвестувати у переробну інфраструктуру, яка є критично важливою для Волині;

- реформування екологічного оподаткування, адже держава повинна забезпечити перехід від фіскальної функції екологічного податку до його стимулюючої функції шляхом законодавчого закріплення диференційованих ставок та механізмів податкових пільг, які мають надаватися виключно під цільові інвестиції в найкращі доступні технології та методи управління;

- створення фонду зеленого кредитування, адже на національному рівні слід створити механізм цільового здешевлення кредитів (green lending) або гарантійних фондів для проєктів, спрямованих на ресурсозбереження та ВДЕ, що забезпечить фінансову доступність інновацій для підприємств Волині;

- запровадження загальнонаціональних стандартів зелених публічних закупівель, відповідно Уряд має законодавчо закріпити обов'язкові квоти на використання зелених публічних закупівель на всіх рівнях (державному та місцевому), стимулюючи ринок екологічно чистої продукції та вторинних матеріалів.

Заходи на регіональному рівні, або мезорівні передбачають вдосконалення стратегічне планування та координація, концентруючи увагу на таких аспектах:

- розробка регіональної програми стимулювання раціонального природокористування – Волинська обласна державна адміністрація та Волинська обласна рада мають розробити та затвердити Регіональну програму економічного стимулювання раціонального природокористування, яка включатиме чіткі критерії та механізми надання пільг і компенсацій

(наприклад, для органічних фермерів або підприємств, які впроваджують замкнені цикли водокористування);

- формування регіональних екологічних фондів, зокрема забезпечення прозорого та цільового використання коштів обласних фондів охорони навколишнього природного середовища для співфінансування пілотних проєктів (наприклад, будівництво регіонального сміттєпереробного комплексу чи рекультивація локальних кар'єрів);

- технічна та інформаційна підтримка, наприклад створення регіонального консультаційного центру, який надаватиме малим і середнім підприємствам методичну допомогу з питань отримання екологічної сертифікації (ISO 14001, Eco-label) та доступу до «зелених» фінансових інструментів;

- моніторинг та валідація даних – регіональні органи мають забезпечити якісний моніторинг екологічних показників для обґрунтування застосування диференційованих ставок податків, використовуючи геоінформаційні системи (ГІС) для верифікації фактичного зниження забруднення.

Заходи на локальному рівні або мікрорівень концентруються на вдосконаленні муніципального управління та взаємодії на місцях, через такі дії:

- муніципальне стимулювання, адже органи місцевого самоврядування повинні використовувати свої повноваження для встановлення місцевих податкових пільг (наприклад, щодо плати за землю) для суб'єктів, які впроваджують роздільний збір відходів або займаються рекультивацією земель на території громади;

- запровадження депозитної системи на рівні громад, зокрема на рівні територіальних громад доцільно пілотувати локальні системи запобіжних екологічних депозитів (наприклад, на ПЕТ-тару) або бонусні програми для населення за здачу вторинної сировини, що посилить ефективність системи поводження з відходами;

- стимулювання екологічних кластерів, забезпечуючи підтримку створення місцевих екологічних кластерів (наприклад, кластер органічного землеробства

чи переробки біомаси), надаючи їм переважне право на оренду комунального майна чи пільги на підключення до інженерних мереж;

- адміністративна прозорість, зокрема через забезпечення максимальної прозорості та відкритості процесів розподілу коштів місцевих екологічних фондів та механізмів надання пільг, що підвищить довіру бізнесу та населення до впроваджуваних стимулюючих заходів.

Таким чином, успішне використання економічних інструментів стимулювання природокористування вимагає чіткої вертикальної узгодженості – від формування державної стратегії до її імплементації через конкретні регіональні програми та локальні механізми.

Використання запропонованих інструментів економічного стимулювання раціонального природокористування у Волинській області має значний мультиплікативний ефект, сприяючи як досягненню Цілей сталого розвитку до 2030 року (ЦСР), так і прискоренню євроінтеграційних процесів України.

Економічне стимулювання безпосередньо корелює з низкою ключових ЦСР, забезпечуючи їх імплементацію на регіональному рівні:

- ЦСР 6 (Чиста вода та належні санітарні умови) – застосування податкових пільг та пріоритетного кредитування для модернізації очисних споруд і впровадження водозберігаючих технологій прямо сприяє зменшенню скидів неочищених стічних вод, що є критичним для якості поверхневих і підземних вод Волині;

- ЦСР 12 (Відповідальне споживання та виробництво) – запровадження механізмів розширеної відповідальності виробника та системи запобіжних депозитів стимулює перехід до циклічної економіки, що мінімізує обсяги утворення відходів, підвищує частку повторного використання та переробки ресурсів, що є фундаментальним для зміни споживчих і виробничих моделей;

- ЦСР 13 (Боротьба зі зміною клімату) та ЦСР 7 (Доступна й чиста енергія) – надання пільг на впровадження енергоефективних технологій та використання відновлюваних джерел енергії безпосередньо знижує обсяги

спалювання викопного палива, скорочуючи викиди парникових газів і пом'якшуючи вплив на клімат;

- ЦСР 15 (Життя на суходолі) – субсидування органічного землеробства та зниження плати за землю для ділянок, відведених під екологічні коридори, зменшує хімічне навантаження на ґрунти та сприяє відновленню біологічного різноманіття, зокрема унікальних лісових та водно-болотних екосистем Полісся.

Також економічні інструменти стимулювання є ключовим компонентом екологічного курсу Європейського Союзу, тому їхнє впровадження прискорює гармонізацію національного законодавства через:

- імплементацію Директив ЄС, зокрема застосування фіскальних стимулів для впровадження найкращих доступних технологій та методів управління, а також принципів РВВ, безпосередньо реалізує вимоги Промислової директиви ЄС та Директиви щодо відходів. Це є передумовою для усунення технічних бар'єрів у торгівлі та промисловій кооперації;

- гармонізацію фінансових механізмів, зокрема перехід до системи екологічного оподаткування, що стимулює, а не лише карає, та розвиток зелених публічних закупівель відповідає економічним механізмам, які застосовуються в країнах-членах ЄС для досягнення кліматичної нейтральності;

- посилення транскордонної співпраці для покращення якості водних ресурсів, зокрема у басейні річки Західний Буг, що має спільний кордон з Польщею, завдяки цільовому фінансуванню очисних заходів, сприяє виконанню міжнародних зобов'язань та посиленню транскордонного екологічного співробітництва з країнами ЄС;

- забезпечення екологічної конкурентоспроможності, адже екологічна сертифікація та фінансова підтримка екологічних інновацій підвищують екологічну конкурентоспроможність продукції, виробленої у Волинській області, забезпечуючи її відповідність високим європейським стандартам і полегшуючи доступ на внутрішній ринок ЄС.

Таким чином, використання економічного стимулювання перетворює екологічні виклики на економічні можливості, сприяючи структурним змінам, які є необхідними для сталого розвитку регіону та його інтеграції у європейський економічний простір.

Успішна імплементація цих заходів вимагає узгодженості на всіх рівнях управління: від державного рівня (законодавче закріплення РВВ та реформа екологічного податку) до регіонального (розробка програм співфінансування та моніторингу) і локального (надання місцевих податкових пільг).

ВИСНОВКИ

У даній кваліфікаційній роботі представлено результати обґрунтування напрямів економічного стимулювання раціонального природокористування у регіоні на прикладі Волинської області, що дозволило представити ряд висновків:

1. Економічне стимулювання раціонального природокористування є важливим інструментом забезпечення збалансованого розвитку суспільства, економіки та довкілля. Його сутність полягає у формуванні системи економічних важелів, які спонукають підприємства та населення до ефективного, ощадливого й екологічно безпечного використання природних ресурсів. Основною метою такого стимулювання є досягнення гармонії між господарською діяльністю людини та природним середовищем, запобігання виснаженню ресурсів і зниження рівня забруднення.

2. Принципи економічного стимулювання базуються на поєднанні екологічної відповідальності з економічною вигодою, пріоритеті відновлення природного потенціалу, впровадженні інноваційних технологій і забезпеченні справедливого розподілу екологічних витрат. Ефективне застосування таких принципів сприяє переходу до моделі сталого розвитку, у якій екологічна безпека виступає ключовою умовою економічного зростання та добробуту суспільства.

3. У сучасних умовах природокористування розглядається як багатогранна система, що охоплює низку взаємопов'язаних напрямів. До основних належать економічний, екологічний, правовий, організаційно-управлінський, науково-технічний, соціальний, регіональний, міжнародний та відновлювальний. Методи раціонального природокористування становлять систему засобів, за допомогою яких суспільство регулює, контролює та спрямовує використання природних ресурсів у межах екологічно допустимих норм. Вони забезпечують реалізацію основних принципів сталого розвитку та сприяють досягненню балансу між економічними потребами людини й екологічними можливостями

природи. Методи раціонального природокористування є основним інструментом реалізації екологічної політики та забезпечення збалансованого розвитку суспільства. Вони визначають практичні шляхи досягнення гармонії між господарською діяльністю людини та можливостями природного середовища. Кожна група методів виконує свою важливу функцію: від формування матеріальної зацікавленості у збереженні ресурсів до виховання екологічної відповідальності.

4. Структура земельного фонду Волинської області характеризується біполярним домінуванням сільськогосподарських та лісовкритих площ. Такий розподіл створює підґрунтя для розвитку як аграрного сектору, так і лісового господарства, але водночас вимагає застосування збалансованих підходів до управління природними ресурсами для забезпечення сталого розвитку регіону.

5. Незважаючи на високий екологічний потенціал та історично низькі показники антропогенного навантаження, в регіоні спостерігається суперечлива динаміка екологічних процесів та фінансування природоохоронної діяльності. Хоча загальна кількість викидів забруднюючих речовин демонструє стійку тенденцію до повільного зниження після 2009 року, ключовим екологічним викликом залишається забруднення від пересувних джерел та концентрація емісій у чотирьох урбанізованих центрах. Система поводження з відходами є екстенсивною, з домінуванням полігонного захоронення (незважаючи на скорочення обсягів утворення після 2017 року), що підтверджує недостатній розвиток інфраструктури для ресурсно-орієнтованого оброблення відходів та потребу впровадження принципів циркулярної економіки.

6. Динаміка капітальних та поточних витрат на охорону навколишнього середовища показує, що реальні обсяги інвестицій в останні роки (після 2017 р.) істотно нівелюються інфляцією. Структура капітальних інвестицій відображає реактивний характер екологічної політики, зосереджуючись на найгостріших проблемах (очищення вод, поводження з відходами) при стабільно мінімальному фінансуванні збереження біорізноманіття.

7. Джерела фінансування засвідчують домінування власних коштів підприємств (до 81,0% у 2024 р.) у забезпеченні природоохоронної діяльності. При цьому рентні платежі (особливо земельний податок) є фундаментальною фінансовою базою місцевих бюджетів, суттєво переважаючи надходження від екологічного податку. Виконання Регіональної екологічної програми «Екологія» характеризується нестабільною динамікою загальних витрат та домінуючою орієнтацією на охорону рослинного і тваринного світу. Різке скорочення фінансування екологічної освіти, науки та моніторингу є системним ризиком, що підриває якість інформаційної та науково-методологічної підтримки екологічної політики.

8. Для забезпечення раціонального природокористування Волинська область потребує переходу від операційної підтримки до інноваційного розвитку, який може бути досягнутий лише шляхом посилення стимулюючої ролі економічних інструментів, що сприятиме структурній реформі управління відходами, зменшенню транспортного забруднення та стабілізації фінансування стратегічно важливих напрямків.

9. На основі аналізу екологічних проблем, пріоритетних напрямів та необхідних інструментів економічного стимулювання, можна констатувати, що раціональне природокористування у Волинській області вимагає комплексної трансформації регіональної політики, спрямованої на інтеграцію екологічних імперативів у соціально-економічний розвиток. Регіон стикається з критичними проблемами, які включають евтрофікацію та хімічне забруднення водних об'єктів (зокрема, озер Полісся) внаслідок неефективного очищення стоків, деградацію земельних ресурсів через ерозію та дегуміфікацію, а також низьку ефективність системи поводження з відходами.

10. Для протидії цим викликам визначено низку пріоритетних напрямів, що передбачають: впровадження басейнового принципу управління водними ресурсами, перехід до ґрунтозахисних та органічних систем землеробства, а також створення сучасної інфраструктури для переробки відходів та

розширення площі природно-заповідного фонду з метою збереження унікального біорізноманіття Полісся.

11. Ключовим каталізатором для реалізації цих стратегічних напрямів є економічне стимулювання, яке має замінити переважно каральний фіскальний підхід. Запровадження інструментів, таких як диференційоване екологічне оподаткування, пільгове кредитування екологічних інновацій, а також впровадження розширеної відповідальності виробника та зелених публічних закупівель, є необхідним для мотивування суб'єктів господарювання до добровільної екологізації виробництва.

12. Таким чином, використання економічного стимулювання сприятиме не лише підвищенню екологічної безпеки Волині, а й безпосередньо прискорить досягнення Цілей сталого розвитку 2030 року (особливо ЦСР 6, 12 та 15), одночасно гармонізуючи регіональну політику з вимогами нормативної бази Європейського Союзу, що є стратегічною передумовою для прискорення євроінтеграційних процесів України.

Отже, висунуту гіпотезу було підтверджено за результатами дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брановицький В. В. Нормотворчі повноваження центральних органів виконавчої влади у галузі природокористування: сучасний стан нормативно-правового забезпечення та шляхи його удосконалення. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. - С. 188-196.
2. Веклич О.О. Формалізація та параметризація оцінювання екосистемних послуг ґрунтів місцевого екосистемного активу. *Агросвіт*. 2021. № 19. С. 3–9. DOI:
3. Голян В. А., Коробка Р. В., Шевченко Н. Ю., Бардась В. М. Регіональний формат рентних відносин в системі фінансово-інвестиційного забезпечення природокористування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 13-19.
4. Гуцуляк Г. Д., Гуцуляк Ю. Г. Система збалансованого землеволодіння і природокористування в об'єднаних територіальних громадах та принципи її формування. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 12–17.
5. Дронова О. Л. Запотоцький С. П. Сучасне природокористування: суспільно-географічний контекст: навчально-методичний посібник. К. : Прінт-Сервіс, 2018. 214 с.
6. Іванченко В. А., Мединська Н. В., Марчук Ю. Ю. Розвиток сфери природокористування в Україні: інвестиційно-інноваційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 11. С. 30-36.
7. Касич А. О., Лур'є Д. Приватно-державні партнерства у сфері природокористування: передумови, тенденції та протиріччя. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2021. № 2. С. 18–30.
8. Кирилюк О. В. Роль парламентських комітетів у процесі здійснення парламентського контролю у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 23. С. 22-26.

9. Ковалів О. І. Виклики воєнного часу щодо потреби врегулювання земельних відносин і природокористування в Україні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2023. № 31. С. 65-70.

10. Ковалів О. І., Лазаренко В. І., Морозов О. Ф. Проблеми ціннісно-часового суспільного виміру економіко-інформаційних і виробничих процесів маркетингу природокористування в агросфері України. *Збалансоване природокористування*. 2022. № 1. С. 40-49.

11. Коробка Р. В. Інвестиційний вимір фіскального регулювання природокористування на регіональному рівні. *Агросвіт*. 2025. № 9. С. 72-78.

12. Коробка Р. В. Фіскальне регулювання природокористування як базова передумова фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу: регіональний контекст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 8. С. 88-95.

13. Лабенко О. М. Аналіз фінансових методів регулювання природокористування в контексті гармонізації українських та європейських фінансових інструментів. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №3. С. 166-170.

14. Лабенко О. Принципи та основні інструменти фінансової політики природокористування. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 2. С. 227-235.

15. Лазаренко В. І. Сутність поведінкової економіки в практиці раціонального природокористування. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 4. С. 73–79.

16. Леневиц О. І., Паньків З. П. Особливості природокористування в національному природному парку «Сколівські Бескиди». *Наукові записки Державного природознавчого музею*. 2024. Вип. 40. С. 133-142.

17. Мошинський В. С., Міщук Г. Ю., Жиморук Р. В., Джоші О. І. Інтелектуальний аналіз даних попиту на освітні послуги (вища освіта) на прикладі Національного університету водного господарства та природокористування. *Вісник Національного університету водного*

господарства та природокористування. Економічні науки. 2023. Вип. 4. С. 212-226.

18. Поліщук В. М. Європейська концепція еколого-збалансованого природокористування в ринковій економіці. *Збалансоване природокористування. 2023. № 3. С. 39–51.*

19. Поясник Г. В. Українська економіка природокористування: проблеми та перспективи розвитку в реаліях глобальних проблем. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2023. № 1. С. 135-145.*

20. Рожі Т. А. Врахування ландшафтної структури територій громад для раціонального природокористування. *Ландшафтознавство. 2023. № 4. С. 85.*

21. Саух П. Ю., Набок М. В. Про досвід впровадження педагогічних інновацій колективом Національного університету біоресурсів і природокористування України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, № 1.*

22. Скрипчук П. М., Чата Р. В., Скрипчук М. П. Управління грантовими проектами в Україні: інновації в аграрному природокористуванні. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2024. Вип. 2. С. 156-169.*

23. Скрипчук П. М., Біда П. І., Федун Ю. В. Інновації діджиталізації технологій аграрного природокористування. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2024. Вип. 2. С. 141-155.*

24. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А.П.Гетьмана. Харків : Право, 2023. 912 с.

25. Хвесик М., Обиход Г., Омельченко А. Забезпечення екологічної безпеки населення у системі резильєнтного природокористування. *Демографія та соціальна економіка. 2024. № 4. С. 165-179.*

26. Хрик В. М., Мазепа В. Г. Лісогосподарське виробництво та його роль у сталому розвитку: економічні аспекти природокористування., Левандовська С.

М., Ситник О. С., Кімейчук І. В. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : *Економічні науки*. 2024. № 6(1). С. 148-156.

27. Чопко Х. Особливості реалізації громадянами окремих видів права природокористування в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. Вип. 78. С. 284-288.

28. Шаравара В.В., Любинський О.І. Економіка природокористування: навчальний посібник. Кам'янець- Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 252 с.

29. Шубалий О. М. Оцінка соціальної відповідальності регіону за соціо-еколого-економічними критеріями. *Економічні науки. Серія: Регіональна економіка*. 2022. Вип. 19. С. 273-280.

30. Шубалий О. М., Петруха С. В., Косінський П. М., Петруха Н. М. Фінансово-економічне стимулювання розвитку переробної промисловості на основі природно-ресурсного потенціалу регіонів у повоєнний період. *Фінанси України*. 2023. № 3. С. 55-74.

31. Шубалий О. Трансформація принципів поведінкової та управлінської економіки в умовах війни, євроінтеграції та адаптації до змін клімату. *Економічний форум*. 2023. Вип. 3. С. 40-47.

32. Головне управління статистики у Волинській області: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

33. *Екологічний паспорт Волинської області 2022 рік*. Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2023. 177 с.

34. *Екологічний паспорт Волинської області 2023 рік*. Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2024. 185 с.

35. *Екологічний паспорт Волинської області 2024 рік*. Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2025. 182 с.

36. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2022 рік.* Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2023. 154 с.

37. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2023 рік.* Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2024. 203 с.

38. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2024 рік.* Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації. Луцьк, 2025. 210 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1. Площа і структура земельного фонду Волинської області (за даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру; на 1 січня 2020 року)

	Площа, тис.га	Відсотків до загальної площі
Всього земель	2014,4	100
Сільськогосподарські угіддя	1035,9	51,4%
Ліси та інші лісовкриті площі	687,2	34,1%
Відкриті заболочені землі	108,3	5,4%
Забудовані землі	124,3	6,2%
Землі під водою	44,4	2,2%
Інші землі	14,3	0,7%

Додаток Б

Таблиця Б.1. Надходження екологічних платежів до спеціального фонду місцевих бюджетів, а також рентних платежів за використання природних ресурсів до бюджеті усіх рівнів у Волинській області за 2021-2024 роки, тис.грн.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	77 110,2	67 788,8	61 152,7	72 304,0
Рентна плата за спеціальне використання води	4 152,1	4 725,9	4 936,7	5 320,0
Рентна плата за користування надрами	11 432,0	21 170,6	16 743,1	13 627,2
Земельний податок, орендна плата за землю	518 791,8	550 170,7	565 101,9	661 545,5
Всього до місцевих бюджетів	611 486,0	643 856,0	647 934,4	752 796,7